

THE MERIC JOURNAL

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi

ISSN NO: 2587- 2206, Cilt 4, Sayı 10, Yıl 2020
EDİRNE

ISSN: 2587-2206 (Online)
International Journal

Publication Details for “The Meric Journal”

Aims & Scope: The Meric Journal is the official journal of “Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği” (Association For Strategic Social And Cultural Research). Publication type is the academic journal. The principal purpose of the journal is to publish scholarly work in the social sciences defined in the classical sense, that is in the social sciences, the humanities, and the natural sciences (education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration). The journal serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Publisher information:

Stratejik, Sosyal ve Kültürel Araştırma Derneği, (Association For Strategic Social And Cultural Research). Saraçlar Street. No:23/3, Edirne/Turkey
E-mail: editor@mericjournal.com

Bibliographic records: 07/2017 to present

Publication type: Academic Journal

Subjects: Social sciences include: Education, communication, geography, history, linguistics, psychology, anthropology, philosophy, philology, musicology, fine arts, sociology, archaeology, economics, international relations, social work, political science, international studies, business management, applied econometrics, applied statistics, law, public administration.

Description: Serves as a publication medium for the solution of problems in the field of social sciences.

Frequency: Three times a year

Peer Reviewed: Yes

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER, Trakya University, TURKEY
email: editor@mericjournal.com

EDITORIAL BOARD / YAYIN KURULU

Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER - Trakya University
Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ – Trakya University
Prof. Dr. Mümün TAHİR – Sofia University Of Library Studies And Information Technologies
Prof. Dr. Mustafa AYKAÇ- Marmara University
Prof. Dr Ergeni VELEV - Sofia University Of Library Studies And Information Technologies
Prof. Dr. Nurcan METİN – Trakya University
Prof. Dr. Murat ÇETİN- Tekirdağ Namık Kemal University
Prof Dr. Özlem ÖZKIVRAK – Trakya University
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ – Trakya University
Prof Dr. Süleyman Gökhan GÜNAY – Trakya University
Prof. Dr. Numan ORUC – Macedonia Science and Art Academy
Prof. Dr. Fehim HUSKOVIÇ – Yeni Pazar Private University
Assoc. Prof. Dr. Nurten ÇETİN- Trakya University
Assoc. Prof Dr. Muamer HODZIC - Saraybosna University
Assoc. Prof Dr. Kiriakos AMOUTZAS – Trakya University / Rodopi
Dr. Amina Siljak JESENKOVIC - Saraybosna University

FOUNDING EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Mustafa HATİPLER, Trakya University, TURKEY

Reviewers

Assoc. Prof. Dr. Simge ÖZER PINARBAŞI
Istanbul University, TURKEY.

Dr. Özkan ERTUĞRUL
Trakya University, TURKEY.

Prof. Dr. Murat ÇETİN
Tekirdağ Namık Kemal University, TURKEY.

Asist. Prof. Dr. Murat YORULMAZ
Trakya University, TURKEY.

Prof. Dr. Ayhan AYTAÇ
Trakya University, TURKEY.

Asist. Prof. Dr. Gülüm Burcu DALKIRAN
Trakya University, TURKEY.

Prof. Dr. Engin BEKSAÇ
Trakya University, TURKEY.

Asist. Prof. Dr. Ramazan ÇELİK
Trakya University, TURKEY.

CONTENTS

UFUK ÇETİN

Gerçekçi Bir Amerikalı Ressam: Thomas Eakins / 137-149

A Realistic American Painter Thomas Eakins

MURAT DERİN

Sınırşan Sular Sorunu: “Meriç Örneği” / 150-164

Transboundary Waters Problem: “Meriç Example”

HULUSİ EKBER KAYA

Kyoto’dan Paris’e Küresel İklim Politikaları / 165-191

Global Climate Policies From Kyoto To Paris

SEZEN ŞEN

Osmanlı Devleti’nde Batılılaşma Hareketlerinin Müziğe Yansımaları / 192-208

Reflections Of Westernization Movements On Music In The Ottoman Empire

Yayına Geliş Tarihi:07/06/2020
Yayına Kabul Tarihi:29/07/2020
Online Yayın Tarihi: 13/08/2020

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 4, Sayı: 10, Yıl: 2020, Sayfa: 137-149
ISSN: 2587-2206

GERÇEKÇİ BİR AMERİKALI RESSAM: THOMAS EAKİNS

Ufuk ÇETİN¹

Özet

Thomas Eakins, 1844 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde, Philadelphia'da doğmuş ve 25 Haziran 1916'da Philadelphia'da ölmüş Amerikalı gerçekçi bir ressamdır. 19. yüzyıl Amerikan Gerçekçiliği geleneğini belki de en iyi duruma getirmiştir.. Çoğunlukla arkadaşlarının portrelerini, yüzme ve tekne gezisi gibi açık hava sporları sahnelerini çizmiştir. Açık ve duygusal olmayan doğası nedeniyle çağdaşları tarafından eleştirilmiştir.

Eakins 1866'da Fransa'ya gitti. École des Beaux-Arts'a kaydoldu ve üç yıl boyunca önde gelen akademik ressam Jean-Léon Gérôme ile çalıştı. İzlenimcilerin öncü çalışmalarından etkilenmeyen Eakins, resme verdiği önem ile sağlam bir akademik geleneği benimsedi.

Daha önceki yıllarının da etkisiyle güçlü açık hava yaşamına devam etti - avcılık, yelkencilik, balık tutma, yüzme, kürek çekme gibi. Bu etkinlikler, aile çevresi gibi, ona sanatı için konu sağladı. Samimi bir realist olan Eakins, en iyi bildiği insanları ve dünyayı basit bir şekilde resimlemiş ve konularını yaşadığı hayattan seçmiştir.

Eakins'in ilgi alanları, büyük Fransız ressam Edgar Degas'ı anımsatan yönleriyle spor, anatomi, hareket, müzik, heykel, fotoğrafçılık gibi geniş bir yelpazede değişmektedir ancak Degas'ın yenilikçi stilist kaygılarından etkilenmemiştir.

Günümüzde çok tanınır, Amerikan sanat tarihinin en önemli sanatçılarından biri olarak kabul edilse de yaşarken çalışmaları çok az tanınmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19.yüzyıl, Amerikan Resimleri, Manzara Resimleri, Gerçekçi Ressamlar

JEL Z19

¹ NKÜ Çorlu Mühendislik Fakültesi Dekanlığı, Silahtarağa Mahallesi Üniversite 1.Sokak No:13 59860 Çorlu / TEKİRDAĞ, 0282 250 23 00, ucetin@nku.edu.tr, (ORCID:0000-0001-5102-8183)

A REALISTIC AMERICAN PAINTER THOMAS EAKINS**Abstract**

Thomas Eakins is an American realist painter born in, 1844, Philadelphia, U.S. and died on June 25, 1916, Philadelphia, He carried the tradition of 19th-century American Realism to perhaps its highest achievement. He painted mainly portraits of his friends and scenes of outdoor sports, such as swimming and boating. He was received with distaste by his contemporaries because of its frank and unsentimental nature.

Eakins went to France in 1866. He enrolled at the École des Beaux-Arts and studied with the leading academic painter Jean-Léon Gérôme for over three years. Unaffected by the avant-garde painting of the Impressionists, Eakins absorbed a solid academic tradition with its emphasis on drawing.

He resumed the vigorous outdoor life of his earlier years hunting, sailing, fishing, swimming, rowing. These activities, like his family circle, provided him with subject matter for his art. A candid realist, Eakins simply painted the people and the world that he knew best, choosing his subjects from the life that he lived.

Eakins's interests ranged widely sports, anatomy, locomotion, music, sculpture, photography in directions often reminiscent of his great French contemporary Edgar Degas but without that artist's innovative stylistic concerns.

He is now widely acknowledged to be one of the most important artists in American art history, even though his work received little recognition during his lifetime.

Keywords: *Nineteenth-Century, American Drawings Landscape Paintings, Realist Painters*

1-GİRİŞ

“Gerçekçilik, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1800-1900 yılları arasında yapılan sanat eserleri için kullanılan bir tanımdır. 1820'ye kadar Amerikan sanatı büyük ölçüde Avrupa üsluplarının türeviyken, Thomas Cole ve Hudson Nehri Okulu, Amerikan manzarasını vurgulayan farklı bir resim üslubu geliştirecekti (Novak, 2007: 35).” Daha sonra Albert Bierstadt tarafından Amerikan Batı'sındaki seyahatleri sırasında milliyetçi temalarla zenginleştirilen bu kavram keşfedilmiştir. 19. yüzyıl Amerikan sanatındaki üslupların evrimi, genç, kırsal bir cumhuriyetten uluslararası süper güce kadar ulaşan ülkenin kendi gelişimine uygun bir çizgiyi yakalamıştır.

Romantiklerden etkilenen Thomas Cole ve ilk yerli Amerikan sanat akımı olan Hudson Nehri Okulu doğayı yücelterek yüzyılın ortalarında etkili bir şekilde genişlemiş, tuvaleri Amerikan gururunun bir ifadesi olarak kabul edilmiştir. Eakins suluboya resim sanatında da belli başlı ressamlar

arasında bulunarak oldukça iyi kazançlar sağlamıştır. Tarzı yüzyılın son çeyreğinde gelişecek bir teknik olmuştur.

“1860'larda ve yıkıcı iç savaştan sonra, Winslow Homer ve Thomas Eakins gibi ressamlar, çalışmalarındaki günlük sahnelerin karanlık ve sade gerçekçiliğini vurgulayarak, Avrupa akademilerinin baskın stiline de yanıt verdi (Baigell, 1996: 17).” Bu öykünme geleneği 1870'lerde ve 80'lerde Amerikan İzlenimcileriyle devam etti ve geniş fırçalarla puslu manzara oluşturmak için açık havada çalıştılar. Benzer şekilde, Whistler'in öncülük ettiği Tonalizm gelişmiş bir hareket olarak doğaya, gizemli bir şekilde, hatta manevi bir dayanakla eşlik etti. Nasıl?

Yüzyılın sonunda, sanatçılar, klasik Amerikan dış mekan sahnelerinden asla tamamen uzaklaşmasalar da, yüzyılın başındaki Yaldızlı Çağ toplumunun zenginliğini mükemmel bir şekilde sergiledi. John Singer Sargent'ın zengin dokulu portrelerinden ve James Abbott McNeill Whistler'in stilize edilmiş konularından Homer'in rüzgârlı manzaralarına kadar Amerikan sanatı, hem sofistike hem de geniş ve verimli Amerikan manzarasını sergiledi.

Mary Cassatt ve John Singer Sargent, her ikisi de 19. yüzyılın sonlarındaki samimi portreleriyle tanınan, Atlantik'in her iki tarafını resimlemişlerdir. Aynı zamanda fotoğrafçı Timothy O'Sullivan, belgesel ve manzara fotoğrafçılığı için benzersiz stiller geliştirirken, sosyal olarak motive olmuş Jacob Riis lensini New York City üzerinde kullanmıştır.

Mimaride ise yüzyılın başlarında Neoklasisizm ve Neo-Gotik'in canlandırıcı üslupları, anıtların yapımında kullanıldı, Neo-Gotik, özellikle Chicago Okulu'ndan gökdelenler inşa etmek için endüstriyel tekniklerden yararlanmıştı.

Bu dönemin öncesinde, hala eski kültürlere, tema bakımından klasiğe, Avrupa tarzı okullara bağımlı olduğuna dair kanıtlar vardı. Ülke ve sanatsal geleneği hala gençti ve birçok sanatçı, hem cesaretlendirme hem de onaylama için eski geleneğe bakma gereğini hissetti. Ancak iyimserlik, pragmatizm ve yaratıcılığın Amerikan özellikleri tekrar tekrar devam ediyor ve yüzyılın sonuna doğru kendilerini neredeyse Avrupalı hale getiren Amerikan sanatçıların çalışmalarında bile bir Amerikan lezzeti görmek mümkün görülüyordu.

Tür resminin popüleritesi veya günlük yaşam sahneleri ABD'de iç savaş sırasında ve hemen sonrasında devam etti. Güney Carolina, Charleston'da doğan William Aiken Walker, kariyerinin çoğunu Georgia, Florida, Louisiana, Maryland, Kuzey Carolina ve Güney Carolina'da seyahat

ederek geçiren başarılı bir ressamdı. İç Savaş sırasında Konfederasyon ordusunda görev yaptıktan sonra Walker, sanatsal enerjisini Güney'in manzarasını ve günlük yaşamını görüntülemeye yöneltti. Resimlerinin birçoğu küçük ölçekte olup kolayca taşınabilir ve ucuzdu. Yaptığı bazı şehir ve nehir sahneleri Currier ve Ives adlı basım firmasında litograf olarak yayımlandı. Diğer resimlerinde de Walker, Afro-Amerikan liman işçileri, gazeteler ve satıcılarla pazar ve rıhtım görünüşlerini canlandırır.

Resim – 1. Pamuk Toplayanlar, Tarih Bilinmiyor, Yağlıboya.

(https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/%27Cotton_Pickers%27%2C_oil_painting_on_panel_by_William_Aiken_Walker.jpg, 26.05.2020)

2-THOMAS EAKINS KİMDİR?

“Thomas Cowperthwait Eakins (25 Temmuz 1844 - 25 Haziran 1916) Amerikalı gerçekçi ressam, fotoğrafçı, heykeltıraş ve güzel sanatlar eğitimcisiydi. Amerikan sanat tarihinin en önemli sanatçılarından biri olarak kabul edilmektedir (Koch, 1983: 49)”.

Profesyonel kariyeri boyunca, 1870'lerin başından 40 yıl sonra sağlığı bozulmaya başlayana kadar, Eakins, memleketi Philadelphia'daki insanları seçerek günlük hayattan sahneleri titizlikle çalıştı. Sanat, bilim, tıp ve din adamlarında genellikle arkadaşların, aile üyelerinin veya önde gelen insanların yüzlerce portresini çizdi. Toplu olarak ele alındığında, portreler

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Philadelphia'nın entelektüel yaşamına genel bir bakış sunar.

Buna ek olarak, Eakins portreyi çizim odasından dışarı çıkaran ve kentnin ofislerine, sokaklarına, parklarına, nehirlerine, arenalarına ve amfi tiyatrolarına getiren bir dizi büyük resim yaptı. Bu aktif açık hava mekanları, ona en çok ilham veren konuyu resimlemesine izin verdi. Resim sürecinde vücudun formlarını tam güneş ışığında modelleyebilip çalışmalarını perspektif de kullanarak derin alan görüntüleri yaratabiliyordu. Eakins ayrıca, şimdi yenilikçi olarak görülen yeni alan olan fotoğraf çekimi teknolojilerine de yoğun ilgi gösterdi.

“Eakins'in hayatında daha az önemli olmayan bir konu daha vardı o da öğretmen olarak çalışmasıydı. Bir eğitimci olarak Amerikan sanatında oldukça etkili bir kişiydi. Portre ve figürü gerçekçi bir şekilde resimlemek isteyen bir sanatçı olarak onu besleyen zorluklar, davranışsal ve cinsel skandalların başarısını kestiği ve itibarını zedelediği bir eğitimci olarak kariyerinde paralel ve hatta güçlendirici olmuştur. (Novak, 2007: 72).”

Eakins, yaşamı boyunca resimleri hakkında çok tartışılan bir figürdü. Ölümünden bu yana Amerikan sanat tarihçileri tarafından "on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın başlarında Amerikan sanatında en güçlü, en derin gerçekçi" olarak kabul edilmektedir.

Önemli bir realist olarak, Eakins büyük ölçüde zarif bir duygusallık açısından sanat ve kültür düşünen bir halka ağır ve kaba görünüyordu. Bugün bize, Amerikalıları sık sık güçlü olduğu kadar hassas bir algı ile kaydetmiş ve bize göre, idealleştirmede bir Amerikan yaşamının özünü korumuş gibi görünmektedir.

Amerika'nın en büyük, en uzlaşmaz ve gerçekçi ressamı olarak Thomas Eakins kariyerini insan figürünü yansıtmaya adanmıştır. Yağlıboya, suluboya, heykel ve fotoğrafçılıkla ilgilenmiştir. Eakins, 1844 yılında Philadelphia'da doğdu. 1862'den 1866'ya kadar Pennsylvania Güzel Sanatlar Akademisi'ne kaydolmuş, Jefferson Tıp Fakültesi'nde anatomi derslerine katılıp Philadelphia'nın sanat koleksiyonları, sergileri ve sanatçılarıyla olan bağlantılarından faydalanmıştır. Paris'e 1866 yılında okumak için gelen Eakins, Amerikan sanatının odağını Avrupa'dan akademisyenlerin tercih ettiği figürlü konulara çevirecek genç ressamların öncülülerindendi. Fransa'da yaklaşık üç yıllık bir eğitimden sonra, esas olarak Jean-Léon Gérôme (1824-1904) altındaki École des Beaux-Arts'ta ve kısaca portre sanatçısı Léon Bonnat (1833-1922) ile ve İspanya'da çalışmıştır. Çocukluğundan itibaren atletikti; etrafındaki dünyayı tasvir etmeyi amaçlayan iddialı, özgün bir genç sanatçı olarak, teknik becerilerini

göstermek için fırsatlar sunan, kendisinin zevk aldığı aktiviteleri konu olarak benimsedi.

“Eakins, sporculara ve açık hava etkinliklerine hayranlığını ifade eden resim çalışmaları yaparken, sessiz ve gölgeli iç mekanlarda kadın ve çocukların yoğun, düşünceli görüntülerini yarattı. Genellikle arkadaşları ve ailenin bu tuvaleri, tür ve portre arasındaki ayrımın gösterişli şekilde ortaya çıkartmaktadır.1875 Mart'ının sonlarında sanatçı bir arkadaşına “Yakında henüz yaptığım her şeyden çok daha iyi işler yapacağımı hissediyorum demiştir. (Poesch, 1983: 14).” Görünüşe göre Eakins'in coşkusu ateşleyen proje, neredeyse bir yıl boyunca onu meşgul eden çalışması ve Philadelphia Centennial Exposition'da çok tartışmaya neden oldu.

1876'da Pennsylvania Akademisi'nde ders vermeye başladıktan sonra Amerika'nın önde gelen sanat okuluna dönüştürdü. Bununla birlikte, öğretim yöntemleri, özellikle de çıplak modeller kullanımı konusunda hoşnutsuzluk ortaya çıktı. Eakins'in kendi çıplaklığını kolayca kabul etmesini, akademik çalışmanın temel bir unsuru olarak Victoria Philadelphia'yı da memnun etmedi.

1887'den kariyerinin sonuna kadar, Eakins neredeyse tamamen portre fotoğrafına odaklandı. Genellikle yaşam ölçeğinde çalıştı, dış mekan ışığını bıraktı. Portreleri, James McNeill Whistler ve John Singer Sargent'ın resimlerinde araştırmacı bir zekâyı yansıtmadır. Eakins, portreler için nadiren ücret almıştır, resimlediği kişilerin çoğu arkadaş ya da tanıdıktı. 1898 ve 1899'da, 1870'lerden beri ilk kez, Eakins atletizm konusuna geri döndü. Boks ve güreş resimleri, konusunda daha önceki kürek sahneleri kadar yenilikçiydi. Eakins'in vizyonu yaşadığı dönemde az sayıdaki eleştirel seslerle kabul edilmiş olsa da, sanatını insan figürünün doğru tasvirine odaklama arayışının kesin kararlılığı kendisine sanat dünyasında ciddi bir yer kazandırmıştı.

Eakins 25 Haziran 1916'da ölmüştür. Kasım 1917'de Metropolitan Sanat Müzesi resimlerinden altmışının bir arada olduğu bir sergisini açtı. Pennsylvania Akademisi ise bir ay sonra 139 eserini sergilemiştir. 1930'ların başında, Eakins Amerika'nın en büyük sanatçılarından biri olarak kabul edilmiştir.

3-ÇALIŞMALARINDAN BAZI ÖRNEKLER

Resim – 2. Dans Dersi, 1878, Suluboya.

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10821>,
26.05.2020)

Bu suluboya çalışması, farklı nesillerin çalan ve müziğe eşlik eden üç erkek figürünü gösterir. Abraham Lincoln ve oğlu Tad'ın ünlü fotoğrafının çerçeveli bir kopyası, figürlerin ailevi ilişkilerini gösterip özgürleşmelerini vurgulamaktadır. Bu suluboya Eakins'e ilk ödülünü (gümüş madalya) 1878'de Boston'daki Massachusetts Hayırsever Mekanik Derneği sergisinde kazandırmıştır.

Resim – 3. Tekli Kürek çekmede Max Schmitt, 1871, Yağlıboya.

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10819>,
26.05.2020)

1870 yılında Avrupa'dan Philadelphia'ya dönen Eakins, benzersiz bir şekilde tanımlandığı bir konu olan kürek sporunun bir dizi temsilini başlatmıştır. Bu, bu resim yağlıboya serisindeki ilk büyük çalışmasıdır. Ekim 1870'te Schuylkill Nehri üzerinde önemli bir yarışta bir avukat ve yetenekli amatör kürekçi olan Max Schmitt'in (1843-1900) zaferini anlattığına inanılmaktadır.

Resim – 4. Sanatçının eşi ve köpeği, 1884, Yağlıboya.

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10811>,
26.05.2020)

Eakins bu portreye Ocak 1884'te evlendikten kısa bir süre sonra yetenekli bir ressam ve fotoğrafçı olan eski öğrencisi Susan Hannah Macdowell (1851-1938) ile başladı. Resimdeki yer çiftin Philadelphia'daki 1330 Chestnut Street'teki stüdyosu eşi ve köpeği bir arada görülmektedir. Çift burada 1884'ten 1886'ya kadar yaşamıştır.

Resim – 5. Satranç Oynayanlar, 1876, Yağlıboya.

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10813>,
26.05.2020)

“Satranç Oynayanlar” isimli bu çalışma sanatçının babasını bir Philadelphiadaki evinin Rönesans salonunda iki arkadaşıyla olan bir satranç maçı izlerken gösteriyor. Eakins, babasını satranç masasının çekmecesinde bulunan Latince bir yazı ile onurlandırmıştır. Eakins’in Fransızca öğretmeni Jean-Léon Gérôme tarafından bir resmi yeniden üretilerek şöminenin üzerinde asılı durumdadır. Eakins, dikkatli mekansal yapısı ve titiz detaylarıyla Gérôme’in akademik derslerine bağlı kalmıştır.1881’de Satranç Oyuncuları, Metropolitan Müzesi tarafından yaşayan bir sanatçının hediyesi olarak kabul edilen ilk eser olmuştur.

Resim – 6. Tekli Bir Kürekle John Biglin, 1873, Yağlıboya.

(<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10818>,
26.05.2020)

1873'te Eakins sergi için suluboya çalışmaları hazırlamaya başladığında, spor sahneleri de çalışmalarında yer almaya başladı. Bu resim, Parisli öğretmeni Jean-Léon Gérôme'e eleştiri için gönderdiği bir suluboya çalışmasının (Yale Üniversitesi Sanat Galerisi) güzel bir kopyasıdır. Öğretmeni Eakins'a suluboya çalışman tamamıyla çok iyi olduğunu ve New York'da senin gibi beni gururlandıran bir öğrencimin olmasından çok mutluyum diye yazmıştır.

4-SONUÇ

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl Amerikan ressamaları Avrupa örneklerinden ve geleneklerinden faydalanarak öğrendiklerini kendi potalarında eritmişlerdir. Ülkenin ilk yıllarında sanatın kültürel önemi, ülke olgunlaşmaya, gelişmeye ve kendini tanımlamaya başladığında artmıştır.19. yüzyılın Amerikalı ressamaları, eski neoklasik tarzlar ve konuyla ilgili olarak natüralizmi ve romantizmi benimsiyorlardı. Georgia doğumlu sanatçılar, göçmenler, geçici sakinler veya turistler olsun, eyaletteki birçok ressam Amerikan sanat tarihine önemli katkılar yapmıştı. Georgia'daki resim tarihi portrenin uygarlık olarak önemi, manzara sahnelerinin rolü, bilimsel doğallığın ve gerçekçiliğin önemi ile sanatın merkezinde şiir ve duyguların ortaya çıkışıyla Amerikan resim tarihini yansıtır.18.ve 19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletlerinde oldukça önemli bir dönemdir.

Bu döneme ait olan resimlerde Amerikan tarihin yansımasından daha önemli olan Eakins'in çalışmalarının yüksek kalitesidir. Sully'nin portreleri de mükemmeldir ve Mount'un ülke yaşamını çağrıştırmaları 1850'lerin atmosferini mükemmel bir şekilde yakalar; Bierstadt'ın geniş batı panoramaları, kristal berraklığında sağlanırken Eakins ve Homer'in algıları ve içgörüsü ile kendilerini Amerikanın en büyük sanatçıları arasına almaktadır.

Thomas Eakins ve Winslow Homer'in gerçekçiliği, Amerikan yaşamının ustaca kahramanca imgeleriyle aktarmaya çalışılmaktadır. Çalışmamızda Eakins'a ait üç çalışma seçilerek kendisi ve sanatı genel olarak tanıtılmıştır.

KAYNAKÇA

BAIGELL; M. (1996) A Concise History Of American Painting And Sculpture: Revised Edition 1st Edition, Westview Press, Colorado.

KOCH, M. L. (1983) The Romance of American Landscape: The Art of Thomas Addison Richards, Georgia Museum of Art Bulletin 8.

NOVAK, B. (2007) American Painting of the Nineteenth Century: Realism, Idealism, and the American Experience With a New Preface, Oxford University Press. Inc., New York.

POESCH, J. (1983) The Art of the Old South: Painting, Sculpture, Architecture, and the Products of Craftsmen 1560-1860, Alfred A. Knopf Inc., New York.

İNTERNET KAYNAKLARI

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/%27Cotton_Pickers%27%2C_oil_painting_on_panel_by_William_Aiken_Walker.jpg,
26.05.2020

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10821>, 26.05.2020

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10819>, 26.05.2020

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10811>, 26.05.2020

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10813>,26.05.2020

<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/10818>, 26.05.2020

Yayına Geliş Tarihi:29/06/2020
Yayına Kabul Tarihi:28/07/2020
Online Yayın Tarihi: 13/08/2020

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 4, Sayı: 10, Yıl: 2020, Sayfa: 150-164
ISSN: 2587-2206

SINIRAŞAN SULAR SORUNU: “MERİÇ ÖRNEĞİ”

Murat DERİN¹

Özet

Su dünyada en çok paylaşılan kaynaklardan biridir. Dünyada şu anda 263 sınıraşan nehir vardır. Bunlar ya devletler arasında sınırlar oluştururlar ya da uluslararası siyasi sınırlar boyunca akmaktadır. Uluslararası havzaların yanı sıra havzalardaki kıyıdaş devletlerin sayısı, dünya haritasındaki devletlerin değişen siyasi sınırları karşısında zamanla artmaktadır. Bu çalışmada uluslararası hukuk alanında sınıraşan sular sorunu çerçevesinde Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarından geçen ve havzası üç devleti de ilgilendiren Meriç nehri üzerinde durulacaktır. Öncelikle uluslararası hukukta sınıraşan sular meselesi irdelendikten sonra, Doğu Balkanlardaki büyük nehir sistemlerinden biri olan Meriç nehir havzasının hidrolojik ve coğrafi yerleşimi analiz edilecek ve nehir havzasındaki işbirliği durumu incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Sınıraşan Sular, Meriç Nehri, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan*

TRANSBOUNDARY WATERS PROBLEM: “MERİÇ EXAMPLE”

Abstract

Water is one of the most shared resources in the world. There are currently 263 transboundary rivers in the world. They either form borders between states or flow across international political borders. The number of riparian states in the basins, as well as international basins, changes over time against the changing political borders of the states on the world map. Transboundary water issues in the framework of international law, in this study we have done in Turkey, Bulgaria and Greece from the earth and the Maritsa river basin will be focused on the interests of the three states. First, after examining the transboundary waters issue in international law, hydrological and geographical location of Maritsa river basin, one of the major river systems in the Eastern Balkans, will be analyzed and cooperation in the river basin will be examined.

Keywords: *Transboundary Waters, Meriç River, Turkey, Bulgaria, Greece*

¹ Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler A.B.D. Doktora Öğrencisi, muratderin22 @gmail.com - <https://orcid.org/0000-0001-7367-4223>

GİRİŞ

Su, hem insanlar hem de yeryüzündeki diğer türler için vazgeçilmez bir elementtir. Canlılar için hayati öneminin yanı sıra, su artık tarım, sanayi ve ev kullanımı için vazgeçilmez olduğundan kalkınma için önemli bir rol oynamaktadır. Ancak, diğer doğal kaynaklar gibi, su kıt ve ulaştırılması zor bir kaynaktır. Nüfus artışı, kentleşme, yaşam tarzındaki değişiklikler, ekonomik kalkınma ve iklim değişikliği su kaynakları üzerindeki baskıyı büyük ölçüde artırmış ve tatlı suya erişimi tehlikeye atmıştır. Mevcut rakamlar, dünyanın su kaynaklarının erişilebilirliğinin daha rekabetçi olacağı bir seviyeye ulaştığını ortaya koymaktadır. Su kaynakları üzerindeki rekabetin artması, su kaynakları üzerinde gelecekteki çatışmaların artacağı tahminlerine yol açmaktadır. (Akça, 2013:7-8)

Su dünyada en çok paylaşılan kaynaklardan biridir. Dünyada şu anda 263 sınıraşan nehir vardır. Bunlar ya devletler arasında sınırlar oluştururlar ya da uluslararası siyasi sınırlar boyunca akmaktadır. Uluslararası havzaların yanı sıra havzalardaki kıyıdaş devletlerin sayısı, dünya haritasındaki devletlerin değişen siyasi sınırları karşısında zamanla değişmektedir. Su, diğer paylaşılan kaynaklar gibi devletler arasında hem işbirliğine hem de çatışmaya eğilimli bir konudur. Suyun artan önemi ve uluslararası nehir havzalarındaki artan çatışmalar karşısında, sınıraşan su meseleleri küresel ilgi görmekte ve uluslararası ilişkiler meselesi haline gelmektedir. Ülkemiz açısından mevcut tablo, Türkiye'nin her bir havzanın sınır ötesi su politikasında farklı düzeylerde işbirliği ve çatışmaya yol açan çeşitli siyasi statü ve dinamiklere sahip çeşitli sınır ötesi kıyı komşularına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. (Aktaş, 2006:11)

Bu çalışmada, uluslararası hukuk alanında sınıraşan sular sorunu çerçevesinde Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan topraklarından geçen ve havzası üç devleti de ilgilendiren Meriç nehri üzerinde durulacaktır. Öncelikle uluslararası hukukta sınıraşan sular meselesi irdelendikten sonra Doğu Balkanlardaki büyük nehir sistemlerinden biri olan Meriç nehir havzasının hidrolojik ve coğrafi yerleşimi analiz edilecek ve nehir havzasındaki işbirliği durumu incelenecektir. Bu nehir havzasının öne çıkan sorunları, sel, su kalitesi ve miktarı ile ilgili anlaşmazlıklar ve kıyıdaş devletlerin Avrupa Birliği (AB) üyeliği ve su ile ilgili AB Direktifleri tarafından getirilen düzenlemelerin getireceği işbirliği imkanları irdelenecektir.

1. SINIRAŞAN SULAR HUKUKUNUN DÜNYADAKİ GELİŞİMİ

Suyun politik boyutu sadece kıtlığı nedeniyle değil, aynı zamanda ulusal sınırlar boyunca paylaşılması sonucunda da büyük önem kazanmaktadır. Küresel nüfusun yaklaşık % 40'ı, birden fazla ülke tarafından paylaşılan sınıraşan su havzalarında yaşamakta ve sınıraşan su kütlelerinin birlikte yönetilmesi ve politikaların uyumlu hale getirilmesi gerektiğini vurgulanmaktadır. Bu görüşe göre, su, uluslararası ilişkiler ve diplomasi bilimlerinde kullanılan yöntem ve teknikleri bütünleştirerek uluslararası bir şekilde yönetilmelidir. Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri, iyi komşuluk ve ortak malların yönetimi çerçevesinde çevre koruma için uluslararası işbirliğini güçlendirmeyi amaçlayan yenilikçi “Yeşil” veya “Çevresel” diplomasi ihtiyacını ortaya koymuştur. Su sektöründe bu yeni diplomatik yaklaşım “Hidrodiplomasi” olarak bilinir ve etkinlik, verimlilik, eşitlik, denklik gibi temel ilkeleri içermektedir. (Aktaş, 2006:11)

20. yüzyıldan itibaren, hızlı sanayileşmeye hızlı nüfus artışı eşlik etmesiyle birlikte, temiz ve yeterli su kaynaklarına ulaşım konusu, uluslararası ilişkilerde önemli bir tartışma alanına dönüşmüştür. Özellikle son yüzyılda dünyada devletlerin sayısının artması ile birlikte, nehir havzalarının birden fazla devlet tarafından paylaşılması sorununun ortaya çıkması sonucu, sınıraşan sular meselesi uluslararası hukukun konusu haline gelmiştir. (Özdemir, 2015:14)

Devletlerin fiziki sınırlarından su havzalarının dağılımı bağımsızdır. Dünya üzerinde, iki veya daha fazla devletin sınırlarından geçen yaklaşık 263 adet su havzası yer almaktadır. Bu havzalar, dünya nüfusunun % 40'ını ilgilendirmekte ve dünyamızdaki karaların yarısından fazlasını etkilemektedir. Bununla birlikte, bahsedilen bu su havzalarında bulunan sular, yerküre toplam su kaynaklarının % 60'ını teşkil etmektedir. 19. yüzyılın başından itibaren, modern dünyada, söz konusu su kaynaklarından yararlanma hususunda kıyıdaş ülkeler arasında sorunlar belirmeye başlamıştır. Çözüm arayışları ile birlikte “sınıraşan”, “sınır oluşturan” ve “uluslararası” su – nehir – havza kavramları sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. (Köle, 2017:126)

Uluslararası su hukuku, tıpkı uluslararası hukuk gibi, devletlerin eşitliği, iyi komşuluk, anlaşmazlıkların barışçıl çözümü gibi genel yasal ilkelere dayanmaktadır. Özellikle uluslararası su yolu hukukunun temel taşları olarak temel ilkeler belirlenmiştir. (Wolf, 1998:251-265) Sınıraşan sular konusu ilk defa 1911 yılında yayınlanan Madrid deklarasyonunda “Sınıraşan Akarsuların Ulaşım Maksadı Haricinde Kullanımına İlişkin

Uluslararası Düzenlemeler” ile uluslararası gündeme gelmişti. Bu düzenlemede sınıraşan suların kullanımı konusunda kıyıdaş devletlerin haklarının da gözetilmesi vurgusu yapılmıştı. (Özdemir, 2015:15)

Uluslararası su hukukunun ilkeleri ilk olarak Uluslararası Hukuk Birliği (ILA) tarafından 1966’da Helsinki Kurallarını yayınladığında formüle edilmiştir. Ancak o zamandan beri, başvuruları konusunda uluslararası fikir birliği bulma konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir ve bağlayıcı uluslararası antlaşma yürürlüğe girmemiştir. (Köle, 2017:126)

İlerleyen dönemlerde ülkelerin koruma ve tüketim hedeflerini bağdaştırmak amacıyla sınıraşan sular kavramı Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından kabul görmüştür. (İnan, 1994:243-254) 1992 yılında Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonunca imzaya açılan ve 1997 yılında yürürlüğe giren “Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması” sözleşmesinde, sınıraşan su ifadesi yer almaktadır. Bu sözleşme, uluslararası su yollarının kıyıdaş devletleri arasındaki bireysel anlaşmalar için yasal ve yapısal temel kurallar oluşturan bir çerçeve anlaşma biçimini almaktadır. Kıyıdaş devletlerin ortak su kaynaklarını paylaşma, birbirlerine danışma, çevreyi koruma ve anlaşmazlıkları çözme yükümlülüklerini ele alan 37 madde içermektedir. Bugüne kadar sadece 15 ülke sözleşmeyi onayladı. Müzakere sürecinde Türkiye, Uluslararası Hukuk Komisyonu taslak maddelerine karşı çıkan uluslararası aktörler arasında yer almıştır. Sözleşmenin güvenilirliğini yitirdiğini belirten Türkiye, karşı düşüncesini açıklarken sözleşmenin oluşturmak istediği çerçevenin kapsamının ötesine geçtiğini dile getirmiştir. (Bilen, 2009:23)

1997’de kabul edilen ve 2014’de yürürlüğe giren, “Birleşmiş Milletler (BM) Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukukuna İlişkin Sözleşme” de daha genel olan uluslararası su yolu kavramı şeklinde sınıraşan su kavramı ifade edilmiştir. Sözleşmede su yolu; “fiziksel ilişkiler içinde bir bütün oluşturan ve normal olarak tek bir noktaya akarak sona eren yüzey ve yeraltı su sistemi olarak” şeklinde ifade edilmiştir. Bu biçimde, farklı ülkeler içinden geçen su yolu ise uluslararası su yolu şeklinde açıklanmıştır. (Köle, 2017:127)

Benzer bir şekilde, 2000’de yayımlanan Avrupa Birliği (AB) “Su Çerçeve Direktifi(SÇD)”nde nehir havzası su çevresinin muhafazası açısından ana birim olarak değerlendirilmiştir. Direktifte birden fazla ülkenin sınırlarında kalan nehir havzaları sınıraşan havza olarak ifade edilmiştir. Bu durumda, bir sınıraşan havzayı paylaşan üye ülkeler o havza için tek bir uluslararası Nehir Havzası Yönetim Planı uygulanacaktır.

Direktif, bugüne kadar AB su mevzuatının en önemli parçasıdır. SÇD, AB üyesi ülkeler için gereksinimlerin uygulanması için bir zaman çizelgesi hazırlamaktadır. Direktif, çevresel açıdan sağlıklı gelişmeyi desteklemek ve aşırı su soyutlama, kirlilik, sel ve kuraklık ile ilgili sorunları azaltmak için su kaynaklarının entegre yönetimini desteklemektedir. Direktif, nehir havzası (su toplama) bağlamında su politikası karar verme çerçevesi sunmaktadır. Nehir havzası ölçeğinde endüstriyel, tarımsal, kırsal kalkınma, doğayı koruma ve ormancılık programlarının entegrasyonunu ve çoğu durumda Avrupa ülkeleri arasında sınıraşan işbirliğini gerektirecektir. (Özdemir, 2015:16)

Sınıraşan sulara yönelik olarak günümüzde çeşitli sözleşmeler imzalanmış olmasına rağmen, genel kabul görmüş bir uluslararası hukuk düzenlemesi bulunmamaktadır. Bundan dolayı devletler arasında su ile ilgili anlaşmazlıklar hala büyük oranda politik pazarlıklar vasıtasıyla çözümlenmeye çalışılmaktadır. Ülkeler, sınıraşan sulardan yararlanma noktasında gerçekleştirdikleri faaliyetleri hukuki bir zemine oturtma çabasındalardır. Ülkeler arasında karşılaşılan problemlerin, havzaya özgü olarak kıyıdaş devletler arasında çözümlenmesi için girişimler artmıştır. (Bilen, 2009:24)

Sınıraşan sulardan yararlanma ile ilgili olarak ileri sürülen farklı yaklaşımlar çözümlenme arayışlarında genellikle kullanılmaktadır. Sınıraşan suların geliştirilmesi konusunda, üç temel görüş ileri sürülmüştür. (Toklu, 1999:54) Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Mutlak bölgesel egemenlik teorisi, her ülkenin kendi topraklarında akan uluslararası bir nehrin sularını, diğer ülkelerdeki sonuçlara bakılmaksızın ve danışma görevi olmaksızın istediği gibi kullanabileceğini belirtir.
- Mutlak toprak bütünlüğü teorisi, uluslararası bir nehri, kıyıdaşlarının ortak mülkiyeti olarak görür, bu da hiçbir devletin diğerlerini söz konusu suların yararlarından mahrum bırakmasına izin verilmediği anlamına gelir. Sonuç olarak, alt kıyının üst kıyının topraklarından kesintisiz, kesintisiz su akışını talep etme hakkı vardır.
- Sınırlı bölgesel egemenlik teorisi, 'sic utere tuo ut alienum non laedas' genel yasal ilkesini yansıtır (kişi kendi mülkünü diğerinin zarar görmeyecek şekilde kullanmalıdır) ve her devletin olduğu iddiasına dayanır. Toprakları boyunca akan ortak nehirlerin sularını, kıyıdaşların hak ve menfaatlerine halel getirmez. (Kibaroglu ve Ünver, 2004:311-330).

2. SINIRAŞAN SULAR SORUNU OLARAK MERİÇ NEHRİ

2.1. Meriç Havzası

Meriç Nehri havzası, 52 600 kilometrekareden daha fazla bir havza alanına sahip olan Balkan Yarımadası'nın en büyük havzalarından biridir. Meriç, Tuna Nehri'nden sonra Güneydoğu Avrupa'nın en uzun ikinci nehridir. Türkiye ile birlikte Bulgaristan ve Yunanistan tarafından da paylaşılmaktadır. Türkiye'nin Trakya bölgesi için hayati bir su kaynağıdır. Havzanın ana sorunu, özellikle kaynaklardaki sellerdir. İlkbahar döneminde seller hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi etkilemektedir. Taşkınlar, hem ekonomik hem de çevresel açıdan önemli zararlara neden olmaktadır. (Doğan Yıldız ve Dursun Yıldız, 2019:21)

Havza, Türkiye ve Bulgaristan arasında özellikle sulama suyu kullanımı ve taşkın yönetimi konusunda anlaşmazlıklarla gündeme gelmektedir. Bu havzadaki su ilişkileri, geçmişte karşılıklı güvensizlik ve su ile ilgili olmayan politik anlaşmazlıklar tarafından gölgede bırakılmıştı. Ancak Yunanistan ve Bulgaristan'ın AB üyeliği ve Türkiye'nin devam eden AB müktesebatına uyum süreci bu tabloyu değiştirmiştir. Üye ülkeler olduklarından, Yunanistan ve Bulgaristan AB Su Çerçeve Direktifi ve Taşkın Direktifi uygulayacaklardır. Bu direktifler sınır ötesi suların boyutu ilgilendiren su paylaşımına odaklanmamıştı. Hem Yunanistan hem de Bulgaristan üye, Türkiye de aday AB mevzuatını uygulamak için çalışmalarına devam etmektedir. Meriç havzasındaki su kalitesi ve sel sorunları, AB müktesebatı yardımıyla işbirliğine daha yakın görünmektedir. (Yakar, 2013:42-46)

2.2. Hidroloji, Coğrafya, İklim ve Su Kullanımları

Meriç Nehri yaklaşık 500 km uzunluğundadır, kaynağı Bulgaristan sınırları içinde yer alan Rila Dağı'nda bulunmakta ve Ege Denizi'ne akmaktadır. Sınıraşan başlıca kolları Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'den geçen Arda; Bulgaristan ve Türkiye'den geçen Tunca ve Bulgaristan ve Yunanistan'dan geçen Biala nehirleridir. Ergene nehri, Türkiye'de bulunan önemli bir koldur. Meriç Nehri sistemi Bulgaristan'da doğmakta ve Türk Yunan sınırı boyunca Ege Denizi'ne akmaktadır. Meriç havzası yaklaşık 52.600 kilometrekarelik bir drenaj alanına sahiptir. Drenaj alanının çoğu yüzde 65 ile Bulgaristan'da bulunmaktadır. Türkiye ve Yunanistan drenaj alanının sırasıyla yüzde 28 ve 7'sini kapsamaktadır. Nehrin yaklaşık 218 km'si Yunanistan'da bulunmaktadır. Meriç, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye'nin üç ülke tarafından paylaşılan bir sınıra sahip olduğu bölge arasında 16 km uzunluğunda bir sınır

oluşturmaktadır. 187 kilometre boyunca Yunanistan ile Türkiye arasında başka bir sınır oluşturur. Toplamda Meriç, Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 203 km uzunluğunda bir sınırı meydana getirir. (Yakar, 2013:42-46)

Güney Bulgaristan'daki Rodop Dağları'ndan çıkan Arda Nehri, Yunanistan'dan akar ve Edirne şehrinin batısında, Yunan sınırına çok yakın bir yerde Meriç'e katılır. Yaklaşık 290 km uzunluğundadır ve Yunanistan ve Bulgaristan'da bulunan 5795 km²'lik bir havza alanına sahiptir. (Kıbaroğlu, 2011:22)

Meriç'in ikinci büyük kolu olan Tunca Nehri, Bulgaristan'ın Stara Planina Dağlarından doğmaktadır. Yaklaşık 384km uzunluğundadır. Tunca Nehri, Türkiye ile Bulgaristan arasında 12 km uzunluğunda bir sınır oluşturmaktadır. Daha sonra 30 km kadar aktıktan sonra Türk sınırları içinde Meriç'e katılır. Meriç Nehri Havzasının su potansiyeli esas olarak hidroelektrik enerji için kullanılır. Bulgaristan tarafından kurulmuş bir santral bulunmaktadır. Meriç nehri havzasının yıllık toplam akışı yaklaşık 8 BCM'dir. Bu akışın yüzde 71'i kaynağını Bulgaristan'dan, yüzde 23'ü Türkiye'den ve yüzde 6'sı Yunanistan'dan almaktadır. (Yakar, 2013:42-46)

Taşkın Meriç havzasında, aşağı kıyıdaşları olan Türkiye ve Yunanistan için önemli bir sorundur. 2005, 2006 ve 2007'de bir dizi şiddetli sel meydana gelmiş. Yunanistan ve Türkiye'deki yerleşim yerleri ve tarım alanları, bu seller sırasında ağır hasar görmüştür. Yaşanan bu seller konusunda, Türk ve Yunan uzmanlar ana nedenin istisnai meteorolojik koşullar yanında aşağı havzadaki Bulgaristan'ın kötü su yönetiminin seller üzerinde de etkili olduğunu savunmuştur. Bulgaristan'ın rezervuarları uygunsuz olduğu için sınıra yakın rezervuarlardaki yüksek su seviyelerinin sel riskini artırdığı öne sürülmüştür. (Erkal ve Topgül, 2015:168-170) Yunanistan ve Türkiye'nin iddia ettiği gibi Bulgaristan, barajların zarar görmesini önlemek için şiddetli yağış ve kar erimesi sırasında fazla suyu tahliye etmekte ve bu da aşağı yönde taşkınlara neden olmaktadır. Buna ek olarak, nehir havzasında uygun bir erken uyarı sisteminin bulunmaması da taşkınların etkisini yoğunlaştırmaktadır. (Yakar, 2013:42-46)

Nehirdeki bir diğer önemli endişe havzadaki düşük su kalitesidir. Havza alanının Türk tarafı ülkenin en gelişmiş bölgelerini oluşturmaktadır. Ana kent merkezleri Edirne ve Kırklareli'dir. Nüfus artışı nedeniyle, önemli miktarda evsel atık su, havzaya boşaltılmakta ve bu da su kirliliğinin temel kaynağını oluşturmaktadır. Endüstriyel kirlilik esas olarak Lüleburgaz, Çorlu ve Çerkezköy şehirleri civarında meydana gelmektedir. DSİ ve daha sonra Çevre Bakanlığı tarafından yapılan analizler,

Türkiye'deki ana kirlilik kaynaklarının evsel atık su deşarjları, organize sanayi sitelerinin deşarjları (tekstil, kağıt, çimento fabrikaları), kesimhanelerden gelen atıklar ve tuz ve sodyum olduğunu göstermiştir. Endüstriyel atık su deşarjlarının tarımsal kirliliğin yanı sıra Türk kesiminde de sorun olduğu bildirilmektedir. Bu çeşitli kirlilik kaynakları Ergene Nehri alt havzasının suyunun Sınıf IV (çok kirli) olarak sınıflandırılmasına ve Meriç Nehri alt havzasının Sınıf III olarak sınıflandırılmasına neden olmaktadır. (Aktaş, 2006:27)

Havzanın Bulgaristan kısmındaki kirlilik kaynakları arasında tarım ve hayvancılık akıntıları ile endüstriyel ve kentsel atık sular bulunmaktadır. Nüfusun sadece % 65'i kanalizasyon sistemine, % 20'si atık su arıtma tesisine bağlıdır. Atık su arıtma kapasitesi oldukça sınırlıdır. Bulgaristan'ın yetersiz arıtma sistemi, tarımsal atık su kirliliğinin ikinci önemli kaynağı olup, bunu endüstriyel kirlilik kaynakları takip etmektedir. Yunanistan'ın su kirliliğine katkısı nispeten düşüktür. Çünkü Dedeğaç dışında havzanın Yunanistan kısmında büyük şehirler yoktur. Sanayi faaliyeti çok sınırlıdır ve temel kirlilik kaynağı, özellikle Orestida ve Didimoticho gibi şehirlerden gelen evsel atık sulardır. (Yakar, 2013:42-46)

Havzanın Türkiye kısmında yedi baraj faaliyet göstererek yaklaşık 60.000 hektar sulama suyu, taşkın kontrolü ve bir miktar içme suyu temin etmektedir. 2003 yılı itibariyle yüzey ve yeraltı suyu kaynaklarına sahip toplam sulanan alan 144.639 hektardır. Yaz sulama mevsiminde, pompalanan sulama için yaklaşık 436 MCM / yıl su gerekir. (Öziş, Özdemir, Baran, Türkmen, Dalkılıç, 2002:36-38) Sulama tarımını artırma planları mevcuttur; sulama sistemleri 54.879 hektar daha arazi üzerinde inşa edilirken, 328.879 hektar proje ve planlama aşamasındadır. Tüm sulama sistemleri tamamlandığında, 257.493 hektar arazi 2.15 BCM / yıl ile sulanacaktır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

Bulgaristan'da Meriç havzasının su kaynakları tarım ve hidroelektrik üretimi ile evsel ve endüstriyel su kaynakları için kullanılmaktadır. 21 ana baraj, toplam 3.000 MCM'den fazla depolama kapasitesiyle çalışmaktadır. Havza alanı (yaklaşık 33.000 km²) 2.5 milyon kişiye ev sahipliği yapmaktadır. Ana şehirler Plovdiv, Stara Zagora, Haskovo, Sliven ve Yambol'dur. Bölge kuraklık ve su kalitesindeki bozulma nedeniyle sudan kaynaklı sıkıntılardan etkilenmektedir. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25) Bulgaristan'daki Meriç havzasında su kullanımı hakkında kapsamlı veri mevcut değildir. Ancak Meriç Ovası, Bulgaristan'ın en verimli tarım arazilerinden bazılarını içermektedir. Nispeten yoğun tarımsal üretim alanları burada, özellikle Filibe civarında; ana ürünler meyve, sebze ve pirinçtir. Genel olarak, sulama için su kullanımının 1990'larda

Bulgaristan'da ciddi bir düşüş yaşadığı görülmektedir. Su kullanım verimliliği düşüktür ve sulama sistemlerinde ortalama su kayıpları % 57 olup, bazı bölgelerde % 75'e ulaşmaktadır. (Yakar, 2013:46)

Havza alanının Yunan kısmı sadece 3.700 km²'dir. Havza yaklaşık olarak 130.000 kişiye ev sahipliği yapmaktadır. 36.000 nüfuslu Dedeağaç dışında büyük şehirler yoktur. Yunanistan'ın bu bölgesindeki sanayi faaliyeti de çok düşüktür. Yunanistan'da su kullanımı ve sulama hakkında tam veri mevcut olmayıp tatlı su sulama için giderek daha fazla kullanılmaktadır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

Suyun başta Bulgaristan olmak üzere sulama amaçlı olarak yönlendirilmesi ve depolanması mansap akışının azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Su kıtlığı nedeniyle, Türkiye bazı durumlarda çeltik sulamalarından mahrum bırakılmıştır. Buna ek olarak, tatlı su girişinin düşük olması nehir ve akıntıya tuzlu su girişini arttırır. Nehir ağzının 35 km yukarısına kadar artan tuz yükleri gözlemlenebilir, bu da suyu sulama için uygun hale getirir. Ayrıca, düşük tatlı su girişleri Delta'da siltasyon problemlerine neden olur. Türk basını, Bulgaristan'ı ilkbahar ve kış akışlarının büyük kısmını yaz ve sonbahar sulama amacıyla depolamakla suçlamaktadır. Bu durum, Türk tarafında su miktarının düşmesine neden olmakla birlikte, kış mevsiminde aşırı akışın olmasına yol açmaktadır. Havzadaki düşük su kalitesi Türkiye açısından başka bir sorundur ve korunan havza deltası için bir tehdit oluşturmaktadır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

1985-2001 yılları arasında Kapıkule sınır kalite izleme istasyonlarında yapılan ölçümlere göre, Türk makamları Meriç ve Tunca'nın Türkiye'ye çok kirli ve değiştirilmiş su kütleleri olarak girdiğini iddia etmişlerdir. Nehrin yüksek tortu yükleri özellikle Edirne yakınlarındaki nehir yatağında kum birikmesine neden olur ve nehrin her iki tarafında kum adacıkları oluşturur. Bu kum adacıkları üzerinde birkaç ağaç yükselir ve ormanlara dönüşür. Bu durum nehir yatağındaki pürüzlülük katsayısındaki artışın bir sonucu olarak ciddi kıyı erozyonuna neden olmaktadır. (Öziş vd., 2002:38)

2.3. Meriç Nehri Havzasında Sınır Aşan Su İlişkileri

Meriç Nehri sadece sınır aşan bir nehir değil, aynı zamanda Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan arasında bir sınır nehridir. Su toplama alanının %65'i Bulgaristan sınırları içerisindedir. Meriç Nehri'nin alt kısmının bir kısmı Türkiye sınırını oluşturur ve diğer kısmı Türkiye'de akar. (Öziş vd., 2002:38)

2.3.1. Türkiye - Yunanistan İlişkisi

Şu ana kadar havzadaki su ile ilgili konularda sadece ikili anlaşmalar bulunmaktadır. Meriç havzasındaki herhangi bir işbirliği girişimi, kıyıdaş ülkeler arasındaki daha geniş siyasi ilişkiler bağlamında ele alınmalıdır. Özellikle Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler yıllar içinde dostça olmaktan uzaktır. Türkiye ile Yunanistan arasında, Meriç nehri üzerindeki daha önceki anlaşmalar temel olarak selden korunma, erozyon kontrolü ve su yönlendirme tesislerinin inşasını kapsamaktadır. İki ülke, çok yakın bir zamanda, Çevre meseleleri hakkında bir Mutabakat Zaptı girdiler. Yunanistan ile Türkiye arasındaki Meriç ile ilgili ilk anlaşma 1934'te imzalandı. "Meriç Nehri'nin Her İki Tarafına Hidrolik Sistemlerin Kurulması Anlaşması", temel olarak her iki tarafın taşkın koruması ve erozyon kontrolü için inşa etmesine izin verilen altyapı için spesifikasyonları kapsamıştır. Ayrıca topografik verilerin değişimi, inşaatın önce diğer tarafa bildirim ve iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için hükümler de içeriyordu. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:22-25)

Türkiye ve Yunanistan arasında Meriç nehrinde taşkın kontrolü önlemlerinin inşasına ilişkin bir başka anlaşma 1955 yılında imzalanmıştır. Ancak anlaşmanın metni yayınlanmadı. Bilen'e (2000) göre, bir master plana göre taşkın kontrolü önlemlerinin başlatılması için yapılmış bir anlaşmadır. Her hükümet kendi topraklarında çalışmanın inşasını ve finansmanını üstlenecektir. Nehrin su basmasına karşı alınması gereken ortak tedbirleri belirlemek için, Türkiye ve Yunanistan, Meriç havzası için bir ana plan hazırlamak üzere Harza Mühendislik Şirketi'ne bir sözleşme imzaladılar. Ancak, master plan tarafından öngörülen bazı tesisler gerçekleştirilmiştir. (Bilen, 2000:34)

Master plandan kaynaklanan anlaşmazlıkları çözmek ve Meriç'in her iki tarafında hidrolik çalışmalar yapmak için Türk-Yunan teknik ekipleri 1963 yılında toplanmış "Meriç Nehri Havzasının Rehabilitasyonu Trakya'da Türk-Yunan Sınırı" protokolünü imzalamışlardır. Bu protokol, nehir üzerinde altyapı inşa etmek için arazi değişimi gerektiğinden, iki taraf arasındaki sınırın değiştirilmesine ilişkin maddeleri kapsıyordu. Bu konuda herhangi bir anlaşmazlık Fransız Tarım Bakanlığı tarafından atanan bir Genel Mühendise verilecekti. Diğer makaleler, su altyapısı inşaatının belirli teknik konularındaki şartları içermektedir. (Yakar, 2013:46)

2001 yılında Yunanistan ile Türkiye arasında "Çevrenin Korunması İşbirliği Anlaşma Belgesi" imzalanmıştır. İki tarafın "hükümet organları arasında bilimsel, teknik ve hukuki bilgi alışverişinde bulunacakları ve akademik kurumlar arasında bu tür alışverişini teşvik edeceklerini"

öngörmektedir (Madde 2). “Farklı faaliyet alanlarında işbirliğinin koordinasyonu, iki ülkenin her birinden beş temsilciden oluşan bir Ortak Komite tarafından yönetilir” (Madde 8). Bununla birlikte, olası işbirliği alanları nehir yönetimini içermemektedir. Ancak, “deniz kirliliğiyle mücadele”, “Çevresel Etki Değerlendirmesi”, “Kara temelli kirlilik kaynakları” gibi bazı alanlar, Meriç nehrinin yönetimi ile ilgili işbirliği seçenekleri sunmaktadır. (Özdemir, 2015:100-104)

Ortak kalkınma girişimleri aynı zamanda havzadaki su kaynakları yönetiminde sınıraşan işbirliğini ilerletme fırsatları da sunmaktadır. Topluluk Girişimi Programı INTERREG III A / Yunanistan - Türkiye'nin sınır ötesi işbirliği projelerini desteklemesi öngörülmektedir. 2003-2006 programlama dönemi, iyi komşuluk ilişkilerini teşvik etmeyi ve bölgeyi Doğu Balkan Yarımadası ve Ege Denizi'nde barışı ve büyümeyi pekiştirmek için bir bağ olarak tanıtmayı amaçlamaktadır. Programın çevresel bileşeni altında, Su Çerçeve Direktifi uyarınca sınır ötesi suların entegre yönetimine ve olağanüstü ekolojik öneme sahip ekosistemlerin yönetimine öncelik verilecektir. (Özdemir, 2015:100-104)

2.3.2. Türkiye - Bulgaristan İlişkisi

1968 yılında Türkiye ve Bulgaristan, “Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında, İki Ülkenin Topraklarında Akan Nehirlerde Suların Kullanımının İşbirliği Anlaşması” adlı anlaşmayı imzaladılar. Temel amaç, sınır ve sınıraşan nehirlerin faydalı kullanımını düzenli hale getirmek ve selden korunmayı sağlamaktır. (Yakar, 2013:47)

Taraflar, her ikisine de faydalı olacak girişimlerin araştırılması ve incelenmesi konusunda işbirliği yapmaya, nehirler üzerinde tesisler kurarak ve işleterek birbirlerine ciddi zararlar vermemeye, sel ve buzlanma hakkında bilgi alışverişinde bulunmaya ve hidrolojik ve meteorolojik verilerin değiş tokuşu konusunda anlaşdılar. Her iki ülkeden eşit sayıda uzmandan oluşan bir Türk-Bulgar Ortak Komisyonuna, anlaşmanın uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları çözme yetkisi verildi. (Yakar, 2013:47)

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Hükümeti arasındaki 1975 tarihli “Uzun Vadeli Ekonomik, Teknik, Endüstriyel ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması”nın 5. Maddesi ile ilgili Türk ve Bulgar işletme ve kuruluşları arasındaki işbirliğinin basitleştirileceği şu ifade ile belirtmektedir: “Kıyıları her iki ülkede bulunan suların enerji üretimi ve sulama amacıyla ortak kullanımı da dahil olmak üzere ekonominin tüm alanlarını kapsayacaktır.” (Yakar, 2013:47)

1993 kuraklığının olumsuz etkilerini azaltmak, sonuçları hafifletmek için iki ülke işbirliği ihtiyacını kabul ederek, “Su Alanında Yardım ve İşbirliği Anlaşması” imzalandı. Raporda, Bulgaristan’ın bir kereye mahsus ve 1993 ile sınırlı olarak Tunca nehrinden Türkiye’ye ek su sağlaması gerektiği belirtilmiştir. Buna karşılık, Türkiye, Bulgaristan tarafından sağlanan m³ su başına 0,12 ABD doları ödemeyi kabul etmiştir. Buna göre Türkiye, Bulgaristan’dan 1.903.904 ABD Doları maliyetle 15.866.000 m³ sulama suyu satın almıştır. 1998’de Bulgaristan ve Türkiye, Bulgaristan’ın Türk şirketlerini iki büyük altyapı projesi için sözleşme yapmayı kabul ettiği enerji ve altyapı sektörlerinde Gorna Arda hidroelektrik projesi ve Maritsa karayolunu içeren işbirliği konulu bir anlaşma imzaladı. Buna karşılık Türkiye, Bulgaristan’dan sabit fiyatlarla belirli bir miktarda elektrik satın alacaktı. Gorna Arda hidroelektrik projesi 1999 yılında başlatıldı. Mevcut barajların rehabilitasyonu ve Türkiye sınırına yakın Arda nehri üzerinde üç yeni barajın inşası ve işletilmesini içeriyordu. (Özdemir, 2015:105)

2002 yılında DSİ ile Bulgaristan Ulusal Meteoroloji ve Hidroloji Enstitüsü arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol, sel dönemlerinde hidrometeorolojik verilerin daha iyi izlenmesi için Bulgaristan’ın Svilengrad kentindeki Meriç nehrinde bir akış gözlem telemetri istasyonunun kurulması, işletilmesi ve bakımıyla ilgilidir. Ayrıca, Türkiye-Bulgaristan sınırında selden korunmaya yönelik bir erken uyarı sistemi kurulması için ortak çalışmalar sürdürülmektedir.

2.3.3. Yunanistan - Bulgaristan İlişkisi

Bulgaristan ve Yunanistan, sınıraşan su yönetiminde işbirliği için yasal bir çerçeve sağlayan UNECE Su Sözleşmesini imzaladılar. Bilimsel ve teknik alanlarda işbirliği oluşturulmuştur. İki ülke arasındaki ana sınıraşan su anlaşması, ortak yüzey suyu kaynaklarının ortak kullanımı ve yönetimi üzerine 1964 anlaşmasıdır. Tarafların, altyapı inşası ile diğer tarafa zarar vermektan kaçınmaları, tarafların hidrometeorolojik veri ve taşkınlarla ilgili bilgi alışverişinde bulunmaları ve ortak altyapı projeleri üzerinde fizibilite çalışmaları yapacaklarını öngörmektedir. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:33)

1971’de, Yunanistan ile Bulgaristan arasında, elektrik enerjisi sorunları ve ortak su kaynaklarının yönetimi ile ilgilenecek bir Yunan-Bulgaristan Komitesi kurulması için bir anlaşma imzalandı. Avrupa Komisyonu INTERREG programı çerçevesinde, Bulgaristan ve Yunanistan 1990’ların başından bu yana sınıraşan sular üzerinde araştırma projeleri üzerinde işbirliği yapmaktadır. Paylaşılan suların yönetimine özel önem verilmiştir. Kirtos ölçüm istasyonları, Meriç nehirlerinin Bulgar kesimine

kurulmuş ve Meriç'teki kirliliği azaltmak için PHARE Sınır Ötesi İşbirliği fonları kullanılarak atık su arıtma tesisleri inşa edilmiştir. Projenin yönetiminden Yunanistan ve Bulgaristan Çevre Bakanlıkları sorumludur. INTERREG III için, planlanan eylemler, ortak havzalardan elde edilen suyun kullanılabilirliğinin ve kullanımının yanı sıra ortak suların entegre yönetimi için ortak planların ve politika çerçevesinin geliştirilmesini kapsamaktadır. (Kibaroglu ve Klaphake, 2005:33)

SONUÇ

Günümüzde su kıtlığı, sınırlı kullanılabilirlikle karşılaşan birçok ülkede ulusal ekonomik ve sosyal kalkınma için önemli bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, sınıraşan su yönetimi dünyanın birçok bölgesinde su kıtlığının sosyo-ekonomik ve güvenlik boyutları nedeniyle son yıllarda giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Sınıraşan suların yönetimi son yıllarda çok fazla siyasi ve bilimsel ilgi görmüştür. Bu konudaki bu yaygın ilgi, sınıraşan sular üzerinde uluslararası işbirliğinin çeşitli kaynak bağımlılıkları nedeniyle nehirlerin ve yeraltı suyu kütlelerinin sürdürülebilir yönetimi için çok önemli bir koşul olduğu gerçeğine dayanmaktadır. Bir ülkedeki su yönetiminin düzenli olarak su kaynağı koşulları ve suyun başka bir ülkede kullanılabilirliği üzerinde etkisi olduğundan, kıyıdaş devletler su kullanımı ve koruma önlemleri üzerinde bir şekilde anlaşmalıdırlar.

Sınıraşan sular sorunu günümüzde dünyada birçok ülkeyi ilgilendirmektedir. Bu sorunun yaşanmış olduğu nehirlerden olan Meriç nehri ve kolları, yaklaşık olarak yüzyıldır topraklarından geçtiği Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında sınıraşan su konusunu teşkil etmektedir. Meriç havzasının su kaynaklarının geliştirilmesi konusundaki çelişkili menfaatler esas olarak Bulgaristan ve Türkiye arasında bulunmaktadır. Havzadaki mevcut anlaşmalar ve işbirliği taşkın koruma ve ortak altyapı projelerinin yanı sıra korunan alanların korunması da dahil olmak üzere genel çevre işbirliğini kapsamaktadır.

Su tahsisi ile ilgili hususlar henüz çözümsüz kalmıştır ve havzadaki su kalitesi standartları ile ilgili herhangi bir yasal hüküm bulunmamaktadır. Benzer şekilde, veri ve bilgi alış verişi düzenlemeleri esas olarak sellerle ilgili bilgilere odaklanırken, su kalitesi ile ilgili verilerin sınır ötesi kullanılabilirliğinin bir sorun olduğu söylenmektedir. Buna ek olarak, deltaya minimum tatlı su girişi sağlayacak, ekosistemlerin su ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra tuz girişini ve siltasyonunu önleyecek hiçbir anlaşma yoktur.

Havzadaki en acil eylem alanlarından biri taşkın korumadır. Taşkın önleme ve kontrolünde işbirliği için anlaşmalar olsa da, geçmişte bunlara bağlılık tatmin edici olmamıştır. Türkiye, Mart 2005'teki şiddetli sellerden sonra ikili anlaşmaya uymadığı gerekçesiyle Bulgaristan'a diplomatik protesto notası gönderdi. Benzer şekilde Yunanistan da sel olaylarından Bulgaristan'ı sorumlu tutmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, uluslararası sözleşmeler karşısında Türkiye'nin sınıraşan sular kategorisinde yer alan Meriç nehrini kullanımına yönelik tavrı göz önünde bulundurulduğunda, genellikle diğer kıyıdaş devletler ile anlaşma yolunu tercih ettiği gözlemlenmektedir. Üç kıyıdaş devletin nehir havzasındaki ekonomik istihsalı dikkate alındığında, sorunların ancak işbirliği ile çözümlenebileceği anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akça, Ç. (2013) *Sınıraşan Sularla İlgili Uluslararası Metinlerin Değerlendirilmesi*, TC. Orman ve Su İşleri Bakanlığı: Ankara.

Aktaş Acabey, M. (2006). *Sınıraşan Sular: Hukuki Rejim*, Dicle-Fırat ve Türkiye'nin Diğer Sınıraşan Suları. İstanbul: Beta Yayınları.

Bilen, Ö. (2000) Turkey and Water Issues in the Middle East: An Examination of the Indus, Colorado, Danube and Jordan-Israel Water Treaties and the Water Agenda of 21st Century.

Bilen, Ö. (2009). *Türkiye'nin Su Gündemi*. Ankara: Devlet Su İşleri (DSİ).

İnan, Y. (1994) "Sınıraşan Suların Hukuksal Boyutları (Fırat Ve Dicle)" *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt.49, Sayı.1.

Kıbaroğlu, Aysegül ve Olcay Ünver. (2004) "An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin", *International Negotiation*, Cilt. 5, No. 2.

Kıbaroğlu, Aysegül ve Axel Klaphake, (2005) "Cooperation on Turkey's Transboundary Waters", Status Report Commissioned By The German Federal Ministry for Environment, *Nature Conservation and Nuclear Safety*, - October.

Kıbaroğlu, Ayşegül. (2011) Turkey's Transboundary Water Policy, Springer-Verlag Berlin Heidelberg.

Köle, M. Murat (2017) “1954 – 2016 Dönemi Türkiye Sınırtaşan Sular Politikası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Say.35.

Özdemir, Osman. (2015) “Dünyada Sınırtaşan Su Politikaları: Meriç Havzası Değerlendirmesi” TC Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzmanlık Tezi: Ankara.

Öziş, U. Y. Özdemir, T. Baran, F. Türkmen, Y. Dalkılıç. (2002) “Türkiye'nin Sınırtaşan Sularının Su Hukuku ve Su Siyaseti Açısından Durumu” Editör. Zekai Şen, Sınırtaşan Sularımız, İstanbul: Su Vakfı Yayınları.

Erkal, T. ve İ. Topgül. (2015) “Meriç Nehri'nin son 15 Yıllık Taşkınları ve Korunma Projeleri”, TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı: Ankara.

Toklu, V. (1999) *Su Sorunu*, Uluslararası Hukuk ve Türkiye, Ankara: Turhan Kitabevi.

Wolf, T. Aaron. (1998) “Conflict and Cooperation along International Waterways” *Water Policy*. Cilt. 1.

Yakar, Funda. (2013) “Turkey's Transboundary Water Policy: Dominance of The Realist Paradigm?” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: METU SBE.

Yıldız, Doğan ve Dursun Yıldız. (2019) “The Emerging Flood Risk on the Lower Part of Transboundary Meric/Maritsa River Basin”, *International Journal of Scientific and Technological Research*, Vol.5, No.9.

Yayına Geliş Tarihi:10/07/2020
Yayına Kabul Tarihi:11/08/2020
Online Yayın Tarihi: 13/08/2020

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 4, Sayı: 10, Yıl: 2020, Sayfa: 165-191
ISSN: 2587-2206

KYOTO'DAN PARİS'E KÜRESEL İKLİM POLİTİKALARI

Hulusi Ekber KAYA¹

Özet

Çevre sorunları içinde uluslararası gündemi en çok meşgul eden konu küresel ısınma ve ona bağlı küresel iklim değişikliği sorunudur. Özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren uluslararası ilişkilerin güncel konularından biri olmuştur. Teknolojinin ve buna bağlı sanayinin gelişmesi fosil yakıtlara olan bağımlılığı arttırmış ve karbon salınımında gelinen noktada dünyamız sera etkisi ile daha sıcak bir gezegen haline dönüşmüş ve bu durum beraberinde birçok küresel sıkıntının doğmasına neden olmuştur. Gerekli önlemler alınmadıkça da söz konusu sıkıntılar büyüyecek ve baş edilmesi çok güç krizlere evrilecektir. Çevre sorunlarının etkileri ülkeler arasındaki sınırları aşarak tüm dünyayı etkisi altına aldığından dolayı küresel nitelikte bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir sorunla da devletler kolektif hareket ederek mücadele etmelidirler. Bu çalışmada çevrenin ve iklim değişikliğinin nasıl bir küresel sorun haline geldiği ve bu sorunlarla mücadelede Kyoto Protokolü ve Paris İklim Anlaşması ile atılan adımlar açıklanacaktır. Böylece küresel iklim değişikliği sorununa nasıl yaklaşıldığı ve nasıl yaklaşılması gerektiği noktasında bir çerçeve çizilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kyoto Protokolü, Paris İklim Anlaşması, İklim değişikliği, Küresel ısınma

¹ Öğr. Gör. Dr. Trakya Üniversitesi Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu Uluslararası Ticaret Bölümü, hekberkaya@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2097-7893

GLOBAL CLIMATE POLICIES FROM KYOTO TO PARIS

Abstract

Global warming and the related global climate change issue is the subject that occupies the international agenda the most among environmental problems. It has been one of the current issues of international relations especially since the last quarter of the 20th century. The development of technology and the related industry has increased the dependence on fossil fuels and our world has turned into a warmer planet with the greenhouse effect at the point reached in carbon emission, and this has caused many global problems. Unless the necessary precautions are taken, the problems will grow and they will evolve into very difficult crises to deal with. Since the effects of environmental problems cross the borders between countries and affect the world, it is considered as a global problem. States should struggle with such a problem by acting collectively. In this study, what kind of a global problem has the environment and climate change become and the steps taken with the Kyoto Protocol and Paris Climate Agreement will be explained. Thus, a framework will be drawn on how the global climate change problem is approached and how it should be approached.

Keywords: *Kyoto Protocol, Paris Climate Agreement, Climate change, Global warming*

GİRİŞ

Günümüzde çevre sorunlarına olan ilgi ve küresel ısınma ile mücadelede atılan adımlar dikkat çekmektedir. Devletler yaşayabileceğimiz başka bir gezegenin olmadığını farkındadırlar. Unutulmamalıdır ki hiçbir ülkenin çevre sorunlarına karşı bağımsızlığı yoktur.

Küresel ısınma etkilerini her geçen gün daha da sert bir şekilde göstermektedir ve buna insanlığın sebep olduğu kuşkusuz bir gerçektir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ile atılan ilk adımı takiben Kyoto Protokolü ile genişleyen ve Paris İklim Anlaşması ile günümüzde son halini alan küresel iklim politikalarında atılan bu adımlar neticesinde fosil yakıt kullanımının azaltılarak karbon salınımının düşürülmesi sonucunda küresel ısınmanın 2 derecenin altına inmesi hem bizim hem de dünyayı birlikte paylaştığımız diğer canlılar için geri dönüşü olmayan sonuçların doğmaması açısından önem teşkil etmektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında sera gazlarının salınımı hususunda yaşanan fikir ayrılıkları iklim değişikliği mücadelesi önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. Bu durumun neticesinde de en büyük zararı küresel güney olarak tabir edilen az gelişmiş ülkeler görmektedir. Devletler bu noktada bilime güvenerek politik çözümlerden arınmalıdırlar.

Çalışmada ilk olarak çevre sorunlarının nasıl bir küresel boyut kazandığına, ülkelere bu bağlamda nasıl etkileri olduğuna ve önemli bir

çevre sorunu olan küresel ısınma ile ona bağlı olarak gelişen iklim değişikliğine değinilecektir. Küresel iklim değişikliği ile mücadelede önemli bir mihenk taşı olan Kyoto Protokolü artı ve eksileri ile değerlendirilecek ve bu bağlamda uluslararası sistemin önemli aktörlerinden olan devletlerin, özellikle dünyanın en büyük ekonomisine sahip olan ABD'nin bu çerçevede izlediği yol tartışılacaktır. Son olarak da Paris İklim Anlaşması'na değinilerek Kyoto Protokolü'nden temel farkları ortaya konulacak ve devletlerin iklim değişikliği ile ilgili atması gereken samimi adımlar ve bu adımları atmamaları durumunda dünyayı ne gibi sıkıntıların beklediği açıklanacaktır.

1. KÜRESEL BİR ÇEVRE SORUNU OLARAK İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ

Çevre sorunlarının uluslararası boyut kazanmasıyla bu alanda yerelden küresele doğru çeşitli adımlar atılmaya, ülkeler arasında çeşitli düzeylerde ve çok yönlü işbirliği mekanizmaları geliştirilmeye başlanmıştır. Son yıllarda çevre sorunlarının giderek artması bu konularda ikili, bölgesel ve küresel düzeyde çözümler bulmaya yönelik girişimleri daha da artırmıştır. Aynı zamanda ozon tabakasının incelenmesi, sera etkisi, çölleşme, denizlerin ve okyanusların kirlenmesi, ormanların yok olması gibi çevre sorunlarının çoğunun uluslararası nitelik taşıması, dünyanın tümünü etkilemekle kalmayıp uzayı da etkisi altına almakta ve sınırları aşan hareketlerin yarattığı sonuçlar, sorunların giderilmesi konusunda uluslararası alanda yakın bir işbirliğinin kurulması gerekliliğini tetiklemiştir (Sürmelioglu, 2012:327). Her ne kadar hem akademik bir tartışma alanı olarak hem de küresel siyasetin gündeminde yer alan bir konu olarak çevre sorunları, uluslararası alanda krizin derinleşmesi ile daha çok gündeme gelmiş olsa da açıkça söylemek gerekir ki, çevresel sorunlar doğası gereği uluslararasıdır. Çevresel sorunlar, bir ülkenin içinde vuku bulsa da bu sorunların sadece komşu ülkelere değil, tüm insanlığa etki etme olasılığı her zaman mevcuttur. Çünkü bir ülkenin sınırları dahilinde ortaya çıkan çevresel deformasyonlar, atmosfere, sınır ötesi göllere, nehirlere, ırmaklara ya da ozon tabakasına etki edecektir (Erçandırılı, 2019:99). Artan çevresel bozulmanın sebepleri arasında insan nüfusunun hızla artışı, tüketimin artarak yayılması ile enerji ve her türlü kaynakların tükenme hızının katlanarak artması başta gelmektedir. Bir yandan insan nüfusunun artması toplam küresel tüketimi artırırken, bir taraftan da artan küresel refah seviyesi sayesinde kişi başına düşen kaynak ve enerji tüketiminin yükselmesi dünyanın kaynakları üzerinde var olan baskıyı büsbütün artırmıştır (Ünal, 2014:230). Çevresel bozulma insanları ve grupları, toplumsal ve siyasal eylemlerde bulunmanın ötesinde insanın çevreyle ilişkilerini düzenleme amacıyla daha soyut, felsefi

düşünce üretmeye teşvik etmiştir. Özellikle 1970'lerden beri bu türden hem eylem hem de düşünce üretme anlamında bütün bu girişimlerin küresel düzeyde yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu bağlamda Greenpeace (Yeşil Barış) örgütünün 1972'de kurulduğunu ve bir takım ülkelerdeki çevreci partilerin yine bu yıllarda ortaya çıktığını ve Birleşmiş Milletler nezdinde çevre programlarının bu yıllarda yapıldığını ayrıca ilk çevre konferansının 1972'de Stockholm'de ve ikincisinin de 1992'de Rio'da gerçekleştiğini söylemek mümkündür (Arı, 2018:627). Çevre sorunları, sınır aşan sorunlar olduğu için en önemli küresel sorunlardan biridir. Başka ülkelerde ortaya çıkan birtakım çevresel gelişmeler, komşu ülkeleri de ilgilendirebilmekte; bu şekilde sorunlar uluslararası konuma yükselmektedir. 1980'lerin sonuna doğru iç içe geçen çevre, kadın, barış, nükleer karşıtlığı gibi yeni toplumsal hareketler yeşil politikaların oluşumunda rol oynamıştır. Bu yıllarda yerel, ulusal, bölgesel düzeyde birçok yeşil parti kurulmuştur. Bu partilerin dört temel konu üzerinde odaklandığını görmekteyiz: Ekolojikselleşme, toplumsal adalet, şiddetsizlik, derinleştirilmiş demokrasi (Erçandırlı, 2014:494-496). Çevreci hareketlerin siyasi örgütlenmelerinin en başarılı olduğu bölge ise Avrupa Birliği (AB) olmuştur. 1979 yılından beri yapılan seçimlerde başarısını artıran ve bütün Avrupa çapında birleşik bir siyasi hareket haline gelen ilk grup Avrupa Yeşiller Partisi'dir (Ünal, 2014:232).

Çevre sorunlarının neredeyse tamamı, gezegenin bütünlüğü dikkate alındığında az ya da çok uluslararası bir boyut taşımaktadır. Suların kirlenmesinden asit yağmurlarına, atıkların bertaraf edilmesi meselesinden ormanların yok olmasına kadar pek çok sorunu uluslararası boyutları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür (Sümer, 2014:397). Çevre sorunları, genel olarak insanlıkla başlamakla birlikte, küresel bir sorun haline gelmesinin sanayileşmeyle başladığını söyleyebiliriz. İnsanın neden olduğu çevresel sorunlar iki farklı şekilde kendini göstermektedir. Bunlar, doğal kaynak tüketimiyle oluşan sorunlar ve çevrenin bozulması ile oluşan sorunlardır. Çevrenin bozulması veya kirlenmesi, yeryüzünün en önemli çevresel sorununu oluşturmaktadır. Kaynakların tüketilmesi de çok önemli olmakla birlikte, kirlenme ve bozulmaya oranla daha yavaş ilerlemektedir. Ayrıca, kirlenme ve bozulma, yalnızca meydana geldikleri yerle sınırlı kalmayıp, zincirleme reaksiyon sonucu çok daha geniş bir yayılma sergileyerek, kitlesel ve doğrudan etki yaratabilmektedir (Çelebi, 2007:273). Çevresel sorunların uluslararası kaygıların merkezine girmesi ise 1990'lar ile birlikte olmuştur. Bu tarihten önce 1972 yılında Stockholm'de çevrenin korunması ile ilgili olan Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın ortaya çıkmasını sağlayacak BM İnsani Çevre Konferansı toplanmıştır (Erçandırlı, 2014:496). Bu konferansın düzenlenmesi, küresel çevrecilik hareketi

açısından bir devrim niteliği taşımaktadır. Bu konferans sonucunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) oluşturulmasına karar verilmesi, uluslararası ajandada çevresel konuların artan bir şekilde yer bulmasına zemin hazırlamıştır (Ünal, 2014:231). Stockholm Konferansı'nın en belirgin özelliği hemen hemen tüm ülkelerde ulusal çevre mevzuatlarının ve buna bağlı kurumsal yapının oluşum sürecini başlatmış olmasıdır. Konferansta; yerleşim alanlarında çevre planlaması ve çevre yönetimi, doğal kaynaklar ve deniz kirliliği, uluslararası düzeyde çevreye zararlı maddelerin tanımlanması ve denetimi, çevre sorunları ile ilgili eğitim, bilgi, sosyal ve kültürel politikalar, çevre eylemlerinde ulusal örgütlerin mevcudiyeti ile ilgili konular tartışılmıştır (Bozkurt, 2018:169). Stockholm Konferansı'ndan 1992 yılında Rio Konferansı'nın düzenlendiği tarihe kadar geçen 20 senede hem yaşanan bazı önemli çevre felaketleri hem de imzalanan çok sayıda uluslararası çevre anlaşması dolayısıyla, çevre sorunları giderek küresel gündemin içine yerleşmeye başlamıştır. 1986 yılında yaşanan Çernobil nükleer santral felaketi, 1989'da Alaska'da Exxon Valdez petrol tankerinin kayalıklara çarpması sonucu oluşan sızıntı, Antarktika üzerinde keşfedilen ozon deliği gibi olaylar küresel kamuoyunun ve ülkelerin dikkatini çevre sorunlarına çekmiştir. 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi hem devletlerde hem de küresel kamuoyunda çevre duyarlılığının giderek artmaya, önemli çözüm araçlarının üretilmeye ve uluslararası rejimlerin oluşturulmaya başladığı bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Konferansta, sürdürülebilir kalkınma ile ekonomik ve toplumsal kalkınma ve çevre koruma arasındaki bağlantılar detaylı bir şekilde tartışılmıştır. 1992 Rio Konferansı sonrasında toplanan diğer uluslararası konferanslar Rio'nun elde ettiği başarıyı yakalamaktan uzak kalmıştır (Mazlum, 2014:465-467).

Dünyanın iklim sisteminin mekaniği basittir. Güneşten gelen enerji yeryüzünden yansıtıldığında ve uzaya geri döndüğünde veya dünya atmosferi enerjiyi serbest bıraktığında, gezegen soğumaktadır. Dünya güneş enerjisini emdiğinde ve atmosferik gazlar yeryüzünden salınan ısının uzaya yayılmasını engellediğinde de gezegen ısınmaktadır. Hem doğal hem de insan eliyle olmak üzere çeşitli faktörler dünyanın iklim sistemini etkilemektedir. Ancak kayıtlar, günümüzdeki iklimsel ısınmanın özellikle 20. yüzyılın ortalarından bu yana her zamankinden daha hızlı olduğunu ve sadece doğal nedenlerle açıklanamayacağını göstermektedir (Dençak, 2017). Dünyanın atmosferi ısındıkça daha fazla su toplar, tutar ve bırakır, hava düzenlerini değiştirir ve ıslak alanlar daha ıslak, kurak alanlar daha kurak hale gelir. 2000'li yılların en önemli çevre tartışmaları ise şüphesiz küresel ısınma olmuştur. Küresel ısınma, atmosfere salınan gazların "sera etkisi" denilen geri yansıtma etkisi yaratması sonucunda, dünya atmosferi ve okyanusların ortalama sıcaklıklarında belirlenen artışa verilen isimdir. Bu

tür bir gelişmenin önlenememesi durumunda birçok düşük rakımlı ada devletlerinin ve kıyı şehirlerinin yakın zaman içinde haritadan silinmesi gibi ciddi bir risk ortaya çıkacaktır (Sönmezoğlu, Güneş ve Keleşoğlu, 2017:161). Sera gazlarına ve sera etkisini daha iyi kavrayabilmek için kışın soğuk havalarda giydiğimiz kazağı örnek verebiliriz. Kazağın kendisi herhangi bir enerji üretmemekte ama vücudumuzdan dışarı kaçmaya çalışan ısıyı tutarak tekrar içeri vererek vücudumuzun ısı kaybetmesine, dolayısıyla soğumasına izin vermez. Sera etkisi tek başına ele alındığında insanlara ve diğer canlılara yarar sağlayan bir olgudur; endişe verici olan ise sera etkisinin herhangi bir sebeple artmaya başlamasıdır (Uzmen, 2007:49). Bir cinayeti aydınlatmaya çalışan dedektif gibi iklim bilimciler insanların ayak izlerinden hareket ederek yeryüzünün ısınmaya başlamasının nedenlerini araştırmaya başlamışlar ve kömür, doğal gaz ve petrol yaktığımız zaman ve sera gazlarını emen ormanları yok ettiğimiz müddetçe atmosfere daha fazla karbondioksit yayıldığı, bunun da gezegenimizin daha çok ısınmasına neden olduğu sonucuna varmışlardır (Kozanoğlu, 2020:2). Küresel iklim değişikliği ya da küresel ısınma, dünyanın ortalama sıcaklığındaki uzun vadeli artışı ifade etmektedir. Küresel ısınmanın, başta karbondioksit olmak üzere diğer gazların atmosfere bırakılmasından kaynaklanan gerçek bir sorun olduğu ve bu sorunun gelecekte daha da kötüye gideceği yönünde artan ve ikna edici kanıtları bulunmaktadır. Kutuplardaki buzulların büyük miktarlarda erimesi, anormal hava koşulları ve ABD'de büyük felaketlere neden olan kasırgaların yaşanması nedeniyle, küresel ısınma sorunu son on yıllarda siyasal gündemin üst sıralarına yükselmiş, fakat ne yazık ki sorunu çözümü konusunda uluslararası toplum önemli bir başarı elde edememiştir. Küresel iklim değişikliği birçok bölgede kuraklık, sel, don ve doğal ekosistemin bozulmasına yol açarak iklim örüntülerini değiştirmeye başlamıştır (Goldstein ve Pevehouse, 2015:498-499). Küresel iklim değişikliği dünya çapında ekolojik dengenin bozulmasına sebep olmakla birlikte ekonomik, sosyal ve siyasi sorunları da beraberinde getiren çok yönlü bir süreci ifade etmektedir. Küresel iklim değişikliğinin; dünya ekonomisine yüksek maliyet bindirmesi, tarım ve orman ürünlerinde oluşacak ürün değişimi, su kaynaklarının azalması sonucu su savaşlarının yaşanma olasılığının artması ve enerji sorununun oluşması, turizm sektörünün olumsuz etkilenmesi ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin bu yolda gerekli önlemleri almamaları nedeniyle ortaya çıkabilecek ekonomik krizler gibi birçok etkileri sayılabilmektedir (Siverekli, 2017:298).

İklim üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların çoğu sera gazı etkisinin temel nedeninin insan kaynaklı olduğunu ve insanların üretim ve tüketim faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan karbondioksit ve benzeri gazların bu etkiye yol açtığını kabul etmektedirler. Birleşmiş Milletler bu

konuyu araştırmak için dünyanın pek çok ülkesinden yüzlerce bilim insanını bir araya getirmiştir. Bu bilim insanları “Devletlerarası İklim Değişikliği Paneli” olarak isimlendirilen grubu oluşturmaktadır. Panelde yer alan bilim insanlarına göre küresel ısınma yaklaşıyor tabiri yanlıştır; doğru olan küresel ısınmanın çok uzun süredir hayatımızın içinde olduğudur. Dünyamızda meydana gelen doğal afet sayısındaki artışlara bakacak olursak bu doğal afetlerdeki artışın temel nedeni bu ısınmadır (Kegley ve Blanton, 2015:621-622). Panel'in çalışmaları üç çalışma grubu tarafından yürütülmektedir. Birinci grup, geçmiş ve gelecekteki iklim değişiklikleri üzerindeki fiziksel ve/veya kimyasal esaslı bilimsel verileri değerlendirerek çalışmalarını derler, ikinci grup ise insan kaynaklı iklim değişikliğinin biyosfer ve sosyo-ekonomik sistemler üzerindeki etkilerini, uyum sağlama çalışmalarını değerlendirir, üçüncü grup da gelecekteki sera gazları salımlarını ve iklim değişikliğinin etkilerini hafifletme yönündeki çalışmalarla ilgilenir. Her grup, 5-6 yılda bir kapsamlı bir rapor, bir teknik özet ve karar vericiler için bir özet yayınlamak zorundadır. Bu üç rapor bir sentez raporla birleştirilir (Uzmen, 2007:91). 1990'lar boyunca Panel'de dört taraflı bir tartışma hakimdi. Bir taraftan bilim insanları; diğer taraftaysa fosil yakıt destekçileri, ortada ise bir şeyler yapmak isteyen ama pek de bir şey yapmaya yanaşmayan Avrupa hükümetleri bulunmaktaydı. Kıyıda köşede kalanlar ise çok kısıtlı bir güç ile çevre STK'ları, açlık ve kuraklıkla karşı karşıya olan Afrika ülkeleri ve dalgalar altında kalma tehdidi ile karşı karşıya olan Pasifik'te yer alan küçük ada ülkeleriydi. Mümkün olan her yerde bunlar bilim insanlarını desteklemekteydiler (Neale; 2009:207). Panel küresel ısınmanın devam etmesinin çok ciddi ve dramatik sonuçlarını şu şekilde sıralamaktadır (Kegley ve Blanton, 2015:621-623):

- Deniz seviyesi yükselecek, kutuplardaki buzulların erimesi ve kürenin ısınması sonucunda suyun hacmi artacak ve böylece deniz seviyesi yükselecektir. Bu da su taşkınlarına ve kıyı şeridinin daralmasına neden olacaktır.
- Kışlar giderek daha sıcak geçerken sıcaklıklardaki dalgalanmalar daha büyük ölçeklerde ve daha sıklıkla gözlemlenecektir. Bu gelişmelerin sonucunda yükseklerde buz erimeleri ve çığ felaketleri oluşacaktır.
- Dünya genelinde yağışlar ölümlere yol açacak düzeylerde olacak ve yine bu tür yağışlara yıkıcı fırtınalar ve kasırgalar eşlik edecektir.
- Su sıcak havada daha çabuk buharlaşacağından kuraklığın yaygın olduğu yerler giderek daha da kuraklaşacaktır.

- Sıcaklığın ve su baskınlarının artması nedeniyle sıtma ve humma gibi tropik bölge hastalıkları yaygınlaşacaktır. Atmosferdeki bu değişim böcek ve mikropların yayılmasına neden olacaktır.
- Dünya ve özellikle de az gelişmiş ülkelerde açlık ve susuzluk daha ciddi boyutlara ulaşacaktır.

Küresel ısınma sorununun varlığı büyük ölçüde bütün taraflarca kabul edilmektedir. Fakat, benimsenecek iklim değişikliği politikası doğal olarak sorunun belirlenen nedenlerine (insan kaynaklı veya doğal) ve beklenen etkilerine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin iklim değişikliğinin kaynağı güneşin aktiviteleri gibi doğal faktörler ise, nedeni ortadan kaldırmaya yönelik değil, sorunun etkilerinin şiddetini azaltıcı politikalar benimsenecektir. İnsan kaynaklı iklim değişikliği ile ilgilenmenin iki yolu olduğunu söyleyebiliriz: (1) İklim değişikliğinin nedenlerini azaltmak, sera gazlarının emisyonunu kontrol etmek. (2) İklim değişikliğine uyum sağlamak, iklim etkilerine karşı sosyal ve çevre sistemlerini daha esnek hale getirmek için atılacak adımlara odaklanmak. Etkili bir iklim politikası için her ikisini de birleştirilmesi gerekmektedir (Demirci, 2008:112). Bilim insanları eğer sera gazı salınımı kontrolsüz bir biçimde devam ederse, dünyanın kitlesel soy tükenmeleriyle, su, enerji ve gıda kıtlığıyla, mercan kayalıklarının yok olmasıyla, yükselen deviz seviyesi, kıyı ve altyapı zararlarıyla ve olağanüstü hava koşullarının giderek artan oranıyla, insan ölümleri ve yaralanmalarıyla karşı karşıya kalacağını tahmin etmektedirler. İklim değişikliğinin coğrafyadan coğrafyaya değişmesi beklenirken, gelişmekte olan ülkelerdeki az gelirli nüfusların en çok zarar göreceği kesim olması öngörülmektedir. İklim değişikliği, aynı zamanda sağlık güvencesi, yeterli gıda ve temiz su gibi temel ihtiyaçlara erişim konusunda mevcut eşitsizliklerin de ağırlaşmasına neden olacaktır (Eckersley, 2016:302). İklim değişikliği insan yaşamını ve sağlığını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Sağlığın temel bileşenlerini (temiz hava, güvenli içme suyu, besleyici gıda tedariki, güvenli barınma) tehdit etmekte ve küresel sağlıkta onlarca yıllık ilerlemeyi zayıflatmaktadır. 2030-2050 yılları arasında iklim değişikliğinin sadece yetersiz beslenme, sıtma, ishal ve ısı stresi nedeniyle yılda yaklaşık 250.000 ek ölüme neden olması beklenmekte ve sağlığa doğrudan zarar maliyetlerinin 2030 yılına kadar yılda 2-4 milyar dolar arasında olacağı tahmin edilmektedir. (WHO) 1980'li ve 1990'lı yıllarda gerçekleştirilen araştırmalara göre dünya giderek ısınan bir gezegene dönüşmektedir. 19. Yüzyıldan itibaren dünyada ortalama sıcaklık 0,6 santigrat derece artmıştır. Uydulardan yapılan ölçümler ise bahar mevsiminin 1970'li yıllara göre bir hafta daha erken başladığını göstermektedir. Bu büyüklükte bir iklim değişikliğinin esas kaynağının ise insan aktivitelerinden kaynaklanan karbondioksit salınımı olduğunu

söylemek yanlış olmaz. Karbondioksit salınımının üçte ikisini kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların yakılması, üçte birini ise ormansızlaşma ve tropik bölgelerdeki toprak kullanımı oluşturmaktadır (Sümer, 2014:397). Bütün çevresel sistemler bir şekilde birbiri ile bağlantılı olduğu için, küresel ısınmanın da uzantıları çok fazla alanı etkilemektedir. Isınmanın sonucu yaşanan kuraklık, kuraklığın sebep olduğu kıtlık ve peşinden gelen açlık, açlıktan kaynaklanan ölümler ve artan göçler, göçler ile birlikte gelen askeri önlemlerin artması ve savaş, savaşlardan kaynaklanan daha çok ölüm, düşmanlık ve çevresel tahribat, çevresel tahribatın doğurduğu daha büyük ekonomik sorunlar şeklide uzatılabilecek zincir, çevresel felaketin ne ölçekte sorunlara yol açabileceğini göstermektedir (Ünal, 2014:237). Bazı zamanlar daha sıcak bir gezegende yaşamının sonuçları, küresel ısınmanın gerçekleşip gerçekleşmediği ve insan faaliyetleriyle ilişkili olup olmadığı konuları kadar hareketli şekilde tartışılmaktadır. Bu durum özellikle iklim değişikliği araştırmalarının ilk dönemlerinde görülmüştür. O dönemde artan sera gazı salınımlarının etkilerinin geleceğe dönük olarak yıllar sonra da görülmeye devam edeceği düşünülmekte ve konu mevcut nesille ilgili kaygılardan ziyade gelecek nesillere karşı yükümlülüklerimiz ile ilişkilendirilecek şekilde ele alınmaktaydı. Fakat iklim değişikliğinin etkisi beklenenden daha erken ve daha dramatik şekilde ortaya çıkmış ve konunun sadece gelecek nesillerin meselesi olmayacağını göstermiştir. Kısa vadede güçlü önlemler alınacak olsa ve bu önlemlerin etkilerinin bugünün çocukları ve onların çocukları tarafından daha şiddetli şekilde hissedileceği kesin olsa da iklim değişikliği ile ilgili kaygılar geleceğe dönük olarak nitelik taşımaya devam etmektedir (Heywood, 2014:468).

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Yeryüzü Zirvesi'nde Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi imzalanmıştır. Anlaşmanın temel amacı, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun iklim sistemine insan kökenli müdahaleyi önleyebilecek bir düzeyde sabitlemesiydi (Eckersley, 2016:302). Sözleşme iki ek liste içermektedir (Görmez, 2020:68):

- Ek-II: Gelişmekte olan ülkelere teknoloji transferi ve finansman açısından yardım yapmakla yükümlü sanayileşmiş ülkeler listesi. (Almanya, ABD, AB, Avustralya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsviçre, İsveç, İtalya, İzlanda, Japonya, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan)
- Ek-I: Emisyon kaynaklarını sınırlandırarak, emisyon emen alanları arttırarak, 2000 yılına kadar sera gazı emisyonlarını

1990 yılı seviyesine indirmeyi hedefleyen, EK-II ülkeleri ve pazar ekonomisine geçiş sürecindeki ülkeler listesi. (Türkiye², Lichtenstein, Monako, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Slovakya, Hırvatistan)

Sözleşmede bağlayıcı hiçbir hedef yada zamanlama bulunmuyordu ve bu kısmen ABD'nin ısrarının sonucuydu. Ancak 1995 yılında Berlin'de gerçekleştirilen ilk Taraflar Konferansı'nda hukuki olarak bağlayıcı bir protokol üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Protokolde sanayileşmiş ülkeler için zorunlu salınım azaltma hedefleri belirlenmiş ve tüm bunların aciliyet meselesi olarak müzakere edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu, "Berlin Yaptırımı" müzakereleri nihayetinde 1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen üçüncü Taraflar Konferansı'nda Kyoto Protokolü'nün imzalanmasına yol açacak biçimde düzenlemiş oldu (Eckersley, 2016:302).

2. YEŞİL BİR BAŞLANGIÇ: KYOTO PROTOKOLÜ

Uluslararası politikada küresel düzeyde işbirliği gerektiren konularından bir tanesi de çevre kirliliği sorunudur. Küresel iklim değişikliği ile hava kirliliği yoğun ilgi gerektiren çevre sorunlarının başında gelmektedir. Bu ilgi ve eğilim sonuç olarak dünyada kullanılan enerji türlerini ve kullanım oranlarını etkilemektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin bir parçası olan Kyoto Protokolü, küresel ısınma ve enerji kaynaklı sera gazı emilimini engellemek için atılan adımların başında gelmektedir. Kyoto Protokolü sera etkisinde bulunan bütün gazların kısıtlanmasını öngören uluslararası bir belgedir (Demir,2007:244-246). Kyoto'ya giden süreçte gerçekleştirilen görüşmelerde temel olarak dört konunun varlığından söz edilmektedir. Birincisi ABD hükümetinin konumuydu, onlar bir anlaşma istemiyorlardı. İkinci konum, Avrupalı hükümetlerin konumuydu. Daha güçlü ama kendilerinden çok fazla şey istemeyecek bir anlaşma istemekteydiler. Yoksul ülkelerin birçoğunun hükümeti ise üçüncü konumu oluşturmaktaydı. Onlar, zengin ülkelerin iklim değişimine karşı harekete geçmesini istemekte ve kendilerinin bir şey yapmasını talep eden bir anlaşmayı imzalamak istememekteydiler. Ekonomik büyüme ve yoksulluktan kurtulmak onlar için öncelikliydi. Son konumda ise Tuvalu ve Maldivler gibi kısa süre sonra toprakları tamamen sular altında kalacak olan küçük ada ülkeleri bulunmaktaydı. Bir şeylerin

² Türkiye 6/cp.7 Kararı uyarınca 28 Haziran 2002'de yürürlüğe giren değişiklik ile Sözleşmenin EK-II listesinden silinmiştir.

yapılmasını çok istemekteydiler ama ellerinde hiçbir güç yoktu (Neale, 2009:217-218). Kyoto Protokolü Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin amacını gerçekleştirmeye dönük somut ve bağlayıcı yükümlülükler getiren bir anlaşmadır. Protokol gelişmiş ülkeler için sayısallaştırılmış salım sınırlaması ve indirim yükümlülükleri koymuştur. Buna göre, Sözleşme'nin EK-1 tarafları birinci yükümlülük dönemi olarak adlandırılan 2008-2012 arasında salınımlarını 1990 yılındaki düzeyinin %5,2 altına indirecektir. Protokol'ün 2005'te yürürlüğe girmesi ile iklim rejiminde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bu aşamada, iklim politikasının başlıca iki gündemi bulunmaktadır: (1) Protokolün beklendiği ve öngörüldüğü gibi uygulanarak hedeflere ulaşılması, (2) Rejimin kalıcılaştırılması; yani 2012 sonrasına aktarılması. Bu iki hedef ilk bakışta birbirinden bağımsız görünse de aslında sıkı sıkıya bağlıdır. Çünkü, 2008-2012 arasındaki birinci taahhüt döneminin sonuçları iklim politikasının geleceğini de biçimlendirecektir (Mazlum, 2008:136-142). Uluslararası anlaşmalar, büyük oranda maliyetler nedeniyle küresel ısınmayı değil ama ozon tabakasının incilmesi sorununu ele alma konusunda daha başarılı olmuştur. Ozon tabakası incelidikçe daha fazla ultraviyole radyasyon yeryüzüne ulaşmaktadır. Antarktika üzerindeki ozonda meydana gelen mevsimsel delik yıldan yıla daha da büyümektedir. Ozon seviyeleri yükselmeye devam ederse yükselen radyasyon zamanla bitki örtüsünü öldürebilir, tarımsal verimi azaltabilir ve ekosistemin dengesini bozabilir. 2012 yılına uzatılan Kyoto Protokolü, karbondioksit ve bununla ilgili gaz çıktılarını azaltmaları için sanayileşmiş ülkeler açısından makul hedefler belirlemiş ama beklenen ilerleme sağlanamamıştır (Goldstein ve Pevehouse, 2015:500-503). Kyoto Protokolü iki farklı taahhüt dönemini kapsamaktadır. Birinci taahhüt dönemi 2008-2012 dönemini kapsamakta olup, söz konusu dönemde sera gazı salınım taahhütleri belirlendiği sınırlar içerisinde gerçekleştirilmiştir. Burada esas alınan başlangıç dönemi 1990 yılı ülke salınımlarıdır. İkinci dönem ise 2013-2020 dönemidir. Bu döneme gelindiğinde, birinci taahhüt döneminde yükümlülüğünü yerine getiren Avustralya, Kanada, Japonya ve Rusya Federasyonu ülkeleri ikinci dönemde taahhüt altına girmeyeceklerini gündeme getirmişlerdir (Erk, 2017:126). Kyoto Protokolü'nün önemi, gelişmiş devletler açısından 2012 yılına kadar sera gazı salınımlarını sınırlandırma ya da azaltma konusunda bağlayıcı hedefler belirlemiş olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu hedeflerin yanında ülkelere hedeflerine ulaşmada yardımcı olmak üzere tasarlanmış bir karbon ticareti sistemi ortaya çıkaran 'esneklik mekanizmaları' da oluşturulmuştur. Bu, iklim değişikliğine yönelik olarak 'sınırla-pazarla' yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım, o zamandan beri iklim değişikliğiyle başa çıkmada temel strateji haline gelmiştir. Kyoto, salınım

ticareti mekanizmasını yaratarak karbonun bir mal olduğu fikrinin gelişmesine yardımcı olmuş ve bağlayıcı hedeflerin daha kabul edilebilir olmasını sağlayacak hayati nitelikli esneklik unsurunu devreye sokmuştur. Bu ticaret sisteminin kontrol edilmesi oldukça zordur ve bu yüzden ciddi suiistimal suçlamalarının yapılmasına neden olmaktadır (Heywood, 2014:473). Salınım ticaretine göre belirli limitler altında salım gerçekleştirmeyi başaran firmalar, aradaki farkın karşılığı olan izinleri, salım hedeflerini tutturamayan başka firmalara satmaya başlamışlardır (Sümer, 2014:398). Kyoto Protokolü'nde bazı eksiklikler de bulunmaktadır. Her şeyden önce başlangıçta protokole tam katılım sağlanamamış ve katılanlardan da sınırlı sayıda ülke sera gazı azaltım yükümlülüğü altına girmiştir. Ayrıca, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum ve maliyet konusu Protokol'de yer almamıştır. Denetim altına girecek sektörler de oldukça sınırlı tutulmuş, birinci yükümlülük dönemi olarak kısa bir zaman aralığı belirlenmiş ve Protokol'ün ülke meclisleri tarafından onaylanması oldukça yavaş gerçekleşmiştir. Bütün bunlara rağmen Kyoto Protokolü'nün yetersiz olmakla birlikte bir başlangıç olması açısından önemli olduğu ve getirdiği yeni açılımların dünya ekonomisi ve uluslararası ilişkilerde derin etkiler yarattığını söyleyebiliriz (Ediger, 2008:140-141). Kyoto Protokolü tam bir uzlaşma olmaksızın yürürlüğe girmek zorunda kalmıştır. Uluslararası hukukun bir parçası olması için protokolün endüstriyel ülkelere ait toplam salınımların en az %55'ine sahip bulunan gelişmiş ülkelere imzalanması gerekmektedir. 1990 yılındaki salınımların %17'sine kaynaklık eden Rusya'nın başta Kyoto Protokolü'ne karşı çıkmasına rağmen 2004 yılında imzalaması ile birlikte %55'lik sınır da geçilmiş oldu (Giddens, 2013:268). Rus hükümetinin anlaşmayı imzalamasının bir takım nedenleri vardı. Bunlardan en önemlisi karbon ticaretiydi. Karbon ticareti beklenen salınımı gerçekleştiremeyen bir ülkenin, fazla salınımına neden olan ülkenin salınımını üstlenmesiydi. Rusya, 1990 seviyesinin çok altında üretim yapmaktaydı ve Rus şirketleri para kazanmaya başlamışlardı. Diğer neden ise küresel politikaların değişmiş olmasıydı. 2004 yılında Putin, 2001'de meydan okuyamadığı Bush'a artık meydan okuyabiliyordu. Sonuçta yine de Kyoto uygulanmaya başladığında ABD hükümeti ve petrol şirketlerinin uğrunda mücadele ettiği anlaşma hükümleri güçsüzdü ve yürürlüğe konamazdı; üstelik piyasaya dair boşluklar da vardı (Neale, 2009:221).

Küresel çevre sorunları ile mücadelede uluslararası çevre antlaşmalarının birer araç olarak kullanılmasıyla beraber bu antlaşmaların nasıl uygulanacağı, devletlerin bu antlaşmalara nasıl uyum sağlayacağı ve devletlerin uyumsuzluğu sorunu ile nasıl baş edileceği gibi meseleler önem kazanmaya başlamıştır. Uyumsuzluk hem anlaşmaların etkinliğini sınırlandırdığı hem uluslararası hukuki süreçleri zayıflattığı hem de

uluslararası istikrarsızlığı ve çatışma riskini artırdığı için önemli bir sorundur. Taraf bir devletin herhangi bir antlaşmaya uyumu; o devletin sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yapısının bir fonksiyonu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda çevresel duyarlılığı fazla, hukuk kurallarına bağlılığı ve uyum kültürü gelişmiş, kişi başına gelir seviyesi yüksek, demokratik bir yönetim yapısına ve güçlü bir idari kapasiteye sahip devletlerin uyum düzeylerinin yüksek olacağı beklenebilir (Kaya, 2012:53-103). 1997 tarihli Kyoto Protokolü'nün tarafları 2010 itibariyle, sera gazlarının üretimini 1990 salınım seviyelerine kıyasla %5,2'ye indirmeyi taahhüt etmişlerdir. Kyoto Protokolü, 1992 tarihli BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında süregelen müzakere sürecinin bir sonucudur. Fosil yakıtların kullanımına getirilen bu sınırlamaların bağlayıcılığını kabul etmeyen az sayıda ülkeden biri ABD'dir (Viotti-Kauppi, 2014:270). Giddens'a göre iklim değişikliğine karşı şüphe ile yaklaşan ve önemli ölçüde endüstri lobilerinin etkisi altında kalan George W. Bush'un kanaati şöyleydi "ABD küresel ısınmayla mücadele için daha fazla girişimde bulunacak olursa, bu girişimler diğer ülkelerle birlikte imzalanmış Kyoto Protokolü bağlamında gerçekleşmiş olsa bile, ülke uluslararası platformda rekabet etme gücünü kaybedecektir." Dünyanın egemen ekonomisi olan ABD salınımlarını düşürmeyi kabul ederse iklim değişikliği ile mücadele için atılacak adımların genel maliyeti tüm dünya ekonomisini de bir şekilde etkileyecektir. ABD ve Avustralya dışında, tüm diğer sanayileşmiş ülkeler ve geriye kalan ülkelerin ekseriyeti Kyoto Protokolü'ne imza atmıştır (Giddens, 2013:269). 21. yüzyıl başına gelindiğinde ABD ile diğer devletler arasındaki yaklaşım farkı iyice keskinleşmiştir. Bush idaresi Kyoto Protokolü müzakerelerinden çekilmekle kalmayıp, biyolojik çeşitlilik konusundaki Rio Paketi'nin de onaylamamıştır. Biyolojik Savaş Konvansiyonu'nda yapılacak değişikliğe ve uluslararası bir ceza mahkemesi kurulmasına karşı çıkmıştır. ABD'nin bu tek taraflılık modeli sadece Bush idaresini temsil eden geçici bir sorun olarak görülmemelidir, daha çok, ABD ile Batı dünyasının geri kalan kısmı arasındaki temel ayrılığı temsil etmektedir. Sorun, gelecekteki iklim değişikliğinin küresel bir mesele olması ve devletlerin sınırlarının ötesine taşan neden ve etkilerinin bulunmasıdır. Bu nedenle, çok taraflı, çoklu devlet yaklaşımı benimsenmedikçe, iklim değişikliği müzakereleri ve bununla bağlantılı dünya ticareti görüşmeleri temelde kusurlu olacaktır. ABD ekonomik büyüklüğünden dolayı her iki süreç için de büyük öneme sahip bulunmaktadır (Maslin, 2011:170-171). George W. Bush'un 2001 Ocak ayında ABD başkanı olmasıyla birlikte iklim değişikliği politikası tartışmalarının kalbinde ekonominin yer alacağı apaçık ortada görünmekteydi. Bush'un ABD'yi Kyoto Protokolü'nden geri çekme nedeni, iklim

değişikliği biliminin belirsiz ve eksik olmasından ziyade ABD ekonomisine ve refah seviyesine zarar vereceğini düşündüğü içindi. İklim değişikliği ve ekonomi ile ilgili iki noktaya dikkat çekmekte yarar vardır. İlk olarak, iklim değişikliği ile ilgili politik kararlarda ekonominin hatırı sayılır derecede bir öneme sahiptir. İkinci olarak da ekonomik analizlerin, bu alınan politik kararlarda kullanılmak üzere farklı bulgular çıkardığını göstermektedir. 11 Haziran 2001'de Başkan George W. Bush, Kyoto Protokolü'ndeki emisyon hedeflerinin keyfi olduğunu ve bilime dayanmadığını belirterek *“Hiç kimse hangi seviyede ısınmanın tehlikeli olduğunu ve dolayısıyla da hangi seviyenin önlenmesi gerektiğini kesin olarak söyleyemez.”* şeklinde söylemde bulunmuştur (Hulme, 2016:130-209).

Sera gazı salınımında önemli rol oynayan Çin, Hindistan ve Brezilya gibi ülkeler gelişmekte olan ülkeler sınıfında yer aldığından dolayı Kyoto Protokolü'nün getirdiği yükümlülüklerle ilişkilendirilmemişlerdir. Oysa ilgili istatistiki bilgiler incelendiğinde Çin sera gazı salınımının ABD'nin çok üstünde olduğu görülmektedir (Erk, 2017:126). Ekonomisiyle birlikte sera gazı yayımı da hızla büyüyerek en büyük sera gazı yayımcılarından bir olan Çin büyümeye yeni başladığını ve atmosferdeki sera gazı birikiminde başta ABD olmak üzere, gelişmiş ülkelerin tarihsel sorumluluğu bulunduğunu, bu nedenle de önce onların adım atması gerektiğini ileri sürerek Protokolü imzalamamıştır. (Saygın ve Çetin, 2018:31-32) ABD'nin de özellikle itiraz ettiği konu, Çin'in anlaşmanın kısıtlamalarına uyma zorunluluğu bulunmayan bir gelişmekte olan ülke olarak sınıflandırılmasıdır. Buna göre Çin'in doğayı kirletmesine izin verilirken, küresel ısınmanın azaltılması konusundaki yüksek ekonomik maliyetler ABD tarafından karşılanacaktır. Bu maliyetler uzun vadede milyarlarca doları bulabilir (Goldstein ve Pevehouse, 2015:536). Kyoto Protokolü'nün gerek düzenlediği sorunun niteliği gerekse çözümü için öngördüğü prosedürün doğası gereği daha güçlü bir uyum mekanizmasına ihtiyacı olduğu açıktır. Kyoto Protokolü, ekonomik faaliyetlerde önemli bir dönüşümü gerektirdiği için uyum maliyeti yüksek bir düzenlemedir. Bu nedenle taraf devletlerin uyumunu kolaylaştıracak ve bu maliyetin yükünü hafifletecek mekanizmalar iklim rejiminin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır (Kaya, 2012:93). ABD ve Çin arasındaki ihtilafın çözümlenemeyişi ve Protokol'e olan soğuk yaklaşımları, başlangıçta Protokolü destekleyen bazı gelişmiş ülkelerin de ilk taahhüt döneminin sonuna yaklaşırken geri adım atmalarına sebep olmuştur. Bu durum, Kyoto Protokolü'nün etkinliğini daha da yitirmesine zemin hazırlamış, iklim rejiminde yeni bir anlayış arayışına sebep olmuştur (Saygın ve Çetin, 2018:31-32). Kyoto Protokolü karbon emisyonunu sınırlamıştır fakat imza konusunda zengin ülkelerde zorluk yaşanırken Çin, Hindistan ve diğer yeni

sanayileşen ülkelerde sorun yaşanmamıştır. Kyoto Protokolü 2012 yılının sonunda geçerliliğini yitirmiştir. Onun yerine yapılacak anlaşma 2007'de Bali'deki bir toplantıda belirlenecekti, fakat bu toplantı da AB ile ABD arasındaki anlaşmazlıklara takılıp kaldı. Avrupalılar sayısal hedefler isterken, Amerika bunu istemiyordu (Roskin ve Berry, 2014:461). AB ülkeleri önümüzdeki otuz yıllık dönemde karbon salınımında yüzde 25-40 arası kısıtlama görürken hem olayın dışında kalmak isteyen hem de fazla ödün vermeye yanaşmayan ABD'nin ısrarlı tutumları, Bali Zirvesi'nin bir gün uzaması pahasına, yarı uzlaşma ile sonuçlanmıştır. Buna göre ilgili kurullar, rakam belirtmeyen bir sözleşmeyi 2009 yılına kadar olgunlaştıracaklardı. Bali Zirvesi'nin en önemli sonucu, ABD'nin bir yandan uluslararası toplumdaki dışlanmama gayreti içinde olduğu, diğer yandan da bildiğini okuma konusundan elinden geleni yapmayı sürdüreceğini göstermesi oldu (Ünver, 2008:99). Bali Zirvesi sonunda alınan kararlardan en çok bilineni Bali Eylem Planı olmuştur. Kyoto sonrasında geçerli olacak sözleşme için yapılacakların yer aldığı planda, söz konusu işleri yürütmek için özel bir kurul oluşturulmuştur. Bali Eylem Planı dışındaki diğer kararlar, gelişmekte olan ülkelerde ormansızlaşma, teknoloji geliştirme ve transfer etme, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin Dördüncü Değerlendirme Raporu sonuçlarının dikkate alınması, mali düzeneklerin yeniden gözden geçirilmesi, küresel çevre fonu sorumluluğunun artırılması gibi konulara ilişkindir. Bali Zirvesi'ni Kyoto Protokolü'nün ikinci dönemi için yeni bir yol haritasının çıkarılması bağlamında önemli bir kazanım olarak görmek mümkündür (Duru, 2008:207). Bali'de zar zor oluşturulan yol haritası Aralık 2009'da BM aracılığıyla Kopenhag'da yapılan müzakereler için gereken çerçeveyi teşkil etmiştir. Ancak Kopenhag'daki toplantılara katılanlar karbon indirimi konusunda herhangi bir bağlayıcı anlaşmaya varamadıkları gibi tüm sürece kaotik bir hava hâkim olmuştur. Anlaşmazlıkların ana nedeni ise devletler, özellikle gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki çatışma durumudur. Ancak bu çatışmalar ev sahibi Danimarka'nın yaptığı stratejik hatalarla daha da derinleşmiştir. Danimarka'nın sadece gelişmiş ülkelerin çıkarlarını savunduğu tahmin edilmekte ve bu tartışmalar mevcut ayrışmaları da iyice derinleştirmiştir. Danimarka başbakanının niyeti toplantıya en azından görece daha büyük ekonomilere sahip gelişmekte olan ülke liderlerini getirmektir (Giddens, 2013:274-276). Müzakereler sırasında BM süreci çerçevesinde tam bir fikir birliği sağlanamadığından, Kopenhag Mutabakatı yeni şekil ile ilgili siyasi bir uzlaşma şeklinde doğmuştur. Yeni iklim rejiminin ilkelerini ve temel unsurlarını ortaya koymakla birlikte, yasal bir bağlayıcılığı söz konusu değildir. Kopenhag Mutabakatı ile taraflar, iklim değişikliği sorununun günümüzün en büyük problemlerinden

biri olduğunun bir kez daha altını çizerek, iklim değişikliği ile ortak ancak farklı sorumluluklar ilkesi ölçüsünde ivedi şekilde mücadele için siyasi kararlılıklarını vurgulamışlardır (Saygın ve Çetin, 2018:35). Obama'nın Kopenhag'a gelmesinden sonra 26 liderden oluşan bir grup gözden geçirilmiş bir taslak metin hazırlamıştır. Obama ayrıca oyalama taktiğine başvurduğunu düşündüğü Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti liderleri ile bir araya gelerek Kopenhag Anlaşması olarak bilinen anlaşmayı imzalamıştır. Avrupa Birliği ise kendisini iklim değişikliği politikalarında öncü olarak görmekteydi fakat, anlaşmayı imza eden beş devlet arasındaki tartışmalarda tek bir AB üyesi ülke bile bulunmuyordur (Giddens, 2013:276). Protokole taraf diğer ülkelerin baskıları sonuç vermiş ve ABD başkanı Obama "*kürenin çevresel sorunlarını çözmek için harekete geçeceklerini*" bildirmiştir. Obama'nın başkan olması durumunda ilk yapacağı işlerden birisi olacağını duyurduğu "piyasa ile uyumlu çevrecilik" politikası olup bu politikanın hedefindeki asıl amaç ABD'nin sera gazı salınımının azaltılmasıdır (Kegley ve Blanton, 2015:647-648). ABD'de Barrack Obama'nın 2008 yılında başkan seçilmesi ve Demokratların Kongrenin her iki kanadında da çoğunluğu sağlamaları ABD politikasında temel nitelikli bir değişikliğe işaret eder gözükmiştir. Bu durum, ayrıca ABD'de 2012'de sona erecek olan Kyoto Protokolü'nün devamı olarak imzalanacak olan belgenin formüle edilmesine katılma istekliliği yaratmıştır (Heywood, 2014:475). 26 Kasım-7 Aralık 2012 tarihlerinde gerçekleştirilen Doha Konferansı'nda tüm ülkeleri kapsayacak küresel iklim değişikliği anlaşmasına ilişkin çalışmaların 2015 yılına kadar tamamlanması için daha fazla çaba gösterilmesi doğrultusunda tüm taraflara çağrıda bulunulmuştur. Taraflar son üç yılın kararlarını pekiştirerek, 2015 yılı itibariyle kabul edilmesi planlanan 2020 yılında yürürlüğe girecek olan yeni evrensel anlaşmanın takvimini oluşturmuşlardır. Doha kararları ile iklim rejimine ilişkin yeni döneme yumuşak bir şekilde geçilmesine imkân veren bir geçiş yolu oluşturulmuştur. Bu nedenle, 18. Taraflar Konferansı "Doha Geçidi" olarak anılan çıktılarıyla uluslararası iklim politikasının 2012 sonrasına uzanan yolunda atılan en önemli adımlardan biri olarak kabul edilmektedir. Doha Konferansı'nın belki de en önemli sonucu 2012 yılında sona eren Kyoto Protokolü'nün devamına resmen karar verilmesidir. Böylece Protokol'ün ikinci taahhüt dönemi de 31 Aralık 2020 yılında sona erecek şekilde başlamış oldu (Saygın ve Çetin, 2018:63-64).

Protokolü destekleyenler, aynı zamanda emisyon kotalarının adaletli bir şekilde paylaşılması konusunda protokolün avantajlarına dikkat çekmektedirler. Dolayısıyla bağlayıcı taahhütler, emisyonlar konusunda büyük sorumluluğa sahip olan ve genellikle de büyük ödemeler yapabilen ülkeler içindir. Bu da "kirleten öder" ilkesiyle tutarlıdır; bu da çevresel

hasara yol açanın çevreyi kirlettiği için ödeme yapmasının gerekli olduğu şeklinde çevre hukukunda yer alan bir kavramdır (Hulme, 2016:304). Kyoto Protokolü'nün önemli sınırlamaları bulunmaktaydı. Birincisi, Kyoto'da belirlenen hedefler Protokol'ün 'insanların yaptığı şeylerin iklim sistemine zarar vermesini' engelleme bakımından yetersiz olmasıydı. İkincisi, ABD'nin anlaşmayı onaylamaması Kyoto'ya ölümcül bir darbe vurmuş ve iklim değişikliğiyle mücadeleyi on yıl geriye götürmüştür. Son olarak da bağlayıcı hedefleri sadece gelişmiş ülkeler açısından belirleme kararı, Kyoto sürecini baştan itibaren ciddi şekilde kısıtlamıştır (Heywood, 2014:474).

Özetleyecek olursak, Kyoto Protokolü'ne taraf olan ülkeler, sera gazı salınımını 1990 yılı seviyesinin %5 altına çekebilecek, fosil yakıtlar yerine alternatif enerji kaynaklarına yönelecekler ve az enerji tüketen, enerji tasarrufunu mümkün kılan sistemlere geçeceklerdir. Protokol, Doha'daki toplantıda yapılan bir değişiklikle 2013-2020 yıllarını kapsayan yeni bir taahhüt dönemine girmiştir ve 2020 yılında sera gazı salınımlarının %18 azaltılması hedefi benimsenmiştir. Fakat Protokol'ün temelli bir zaafı vardır: Geride kalan dönemde, Protokol'e uyulmadığı durumda cezalandırılmanın nasıl olacağı, zorlayıcı yaptırımların ne olacağı hiçbir zaman netleştirilmemiştir. Ve şuanda da anlaşma bir zorlayıcılık içermemektedir (Başkaya, 2020:44-45). Son olarak Kyoto için dikkat edilmesi gerek bir iki noktaya değinmekte fayda var. Birincisi böyle bir anlaşmanın olması yeşil gelecek için önem arz etmektedir. Kyoto ile devletler artık yeni bir şeyler yapmak zorundalar. Eğer baskı devam ettirilebilirse gelecekte anlaşmalarda, salınımlarda çok daha fazla kesinti sağlanabilir. Kyoto olmasaydı hiçbir şey olmazdı. İkincisi salınımlardaki %5 kesinti ilk bakışta görüldüğü kadar az değildir çünkü bu %5, ülkelerin 1990 salınım düzeyinden olacak. Üçüncüsü, daha zengin birçok ülkenin hükümeti şimdi salınımlarını düşürmek için bir şeyler yapmaktalar, fakat gelişmiş ülkelerin çoğu, anlaşma hedeflerine ulaşabilmiş değil. Karbon salınımlarını azaltmanın küresel bir anlaşma olmadan sağlanması mümkün görünmemektedir. O yüzden Kyoto bir başlangıç niteliği göstermektedir (Neale, 2009:221). Kyoto Protokolü'ne göre emisyonların 1990 seviyesine çekilmesi başarılmasa da iklim değişikliği konusunda Protokol'ün bir son değil, aslında bir başlangıç olduğu söylenebilir. Bu tarihten sonra iklim değişikliği konusundaki uluslararası çabalar da yoğunlaşmıştır (Sümer, 2014:398). 2011 yılında gerçekleştirilen 17. Taraflar Konferansında oluşturulan "Durban Platformu" ile 2020 yılı sonrası için tüm tarafların katılacağı küresel bir anlaşmanın 12 Aralık 2015'de Paris'te sonuçlandırılabilceğinin kararı verilmiştir (Erçandırılı, 2019:109).

3. YENİ BİR UMUT: PARİS İKLİM ANLAŞMASI

Taraflar konferansının sonucusu yani COP-21 Paris'te gerçekleştirilmiştir. Paris Zirvesi'nde, Kyoto Protokolü'nün bitişi olarak belirlenen 2020 yılından sonraki süreci kapsayacak bir anlaşmanın yapılması öngörülmekteydi. 12 Aralık 2015 tarihinde, mevcut BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerin oy birliği ile Paris Anlaşması kabul edilmiştir (Bozoğlu, 2019:69). Paris İklim Anlaşması ile birlikte uluslararası iklim rejiminde yeni bir dönem başlamıştır. Anlaşmanın bütün ülkeler tarafından oybirliği ile kabul edilmesi ve bir yıldan kısa bir süre içinde yürürlüğe girmesi rejimin Kyoto Protokolü dönemine göre çok daha kapsayıcı ve genel kabul görmüş bir niteliğe kavuştuğunu göstermektedir. Anlaşmanın bu kadar hızlı yürürlüğe girmesinde, Başkan Obama'nın görev süresi bitmeden ABD'nin taraf olmasını ve anlaşmanın yürürlüğe girmesini hızlandırmak istemesi önemli rol oynamıştır (Şahin, 2017:95-96). Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, günümüzden 2100'e kadar küresel sıcaklığın 4,5 derece daha yükselebileceği tahmininde bulunmaktadır. Devlet başkanları 2015'te Paris Antlaşması'nı imzaladılar ki, ona göre atmosferin ısısının 2 dereceyle sınırlandırılması, mümkünse 1,5 derecenin altına çekilmesi hedeflenmekteydi. Tabii bunun için de üretimden tüketime yaşam tarzında köklü bir değişiklik gerekmekteydi. Aksi durumda dramatik ve tehlikeli sonuçlar kaçınılmaz görünmektedir. Eğer, Paris Konferansı'nın birincil amacı olan, küresel ısınma 2 derecenin altında tutulmazsa, sıcaklık dalgalarının özellikle de nem oranının yüksek olduğu bölgelerde rekor düzeylerde, çok kurak bölgelerde daha az yükseleceği, daha sık ve daha uzun tezahür edeceği öngörülmektedir (Başkaya, 2020:49-51). Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için emisyonların azaltımı hususunda anlaşmanın önemli yapı taşlarından biri olan ülkelerin taahhüt ettikleri "Niyet Edilen Ulusal Katkı" (INDC) paylarını gerçekleştirmesi gerekmektedir. (MFA) Söz konusu hedefin hayata geçirilmesi için maddi kaynakların oluşturularak doğru şekilde yönetilmesi, gerekli ülkelere ve alanlara aktarılması öngörülmektedir. Bu sayede iklim değişikliğine karşı kırılgan olan ülkeler daha sağlıklı ve güçlü adımlar atabileceklerdir. Anlaşmada, gelişmiş ülkelerin sera gazı emisyonlarının düşürülmesi konusunda öncülük edeceğine dikkat çekilmiştir. Diğer yandan, anlaşmada gelişmekte olan ülkeler de sera gazı miktarlarında azaltıma gitmeleri hususunda teşvik edilmektedir. Gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere sera gazı salımlarının azaltılmasında ve iklim değişikliğinin sonuçlarına uyum konusunda maddi destek sağlayacağı anlaşmada yer almıştır (Bozoğlu, 2019:75-76). Paris Anlaşması'yla fosil yakıt kullanımı azaltılarak yenilenebilir enerjiye yönelmesi benimsenmiştir. 197 ülke anlaşmayı imzalarken, şu ana kadar onaylamayan, aralarında Türkiye'nin de

bulduğu 8 ülke kalmıştır. Anlaşmaya göre her ülke bir eylem planı belirleyecek ve küresel ısınmanın kesilmesi için yapabileceği katkıları düzenli rapor edecektir. Ülkeleri belli tarihlerde belli hedeflere yönlendirecek bir mekanizma bulunmamakla birlikte her hedef bir öncekinin ötesine geçmek zorundadır (Kozanoğlu,2020:14). Türkiye ve dört büyük petrol ihraç eden ülke, 2015 Paris İklim Anlaşması'nı henüz onaylamamış sekiz ülke arasında yer almaktadır. Kırgızistan ve Lübnan Şubat 2020'de onaylamıştır, yani 197 ülkenin 189'u tarafından anlaşma onaylanmıştır. ABD, 2019 yılında anlaşmadan çekilme prosedürüne başlamış ve Kasım 2020'de tamamen ayrılması beklenmektedir. İran, Irak, Angola, Eritre ve Libya (Hepsi Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü-OPEC üyesi) ve Yemen ve Güney Sudan gibi çatışmaların parçaladığı devletler anlaşmayı onaylamamıştır. Türkiye, Rusya'nın Ekim 2019'da onaylamasının ardından resmi olarak anlaşmayı onaylamayan tek G20 üyesi ülke olmuştur. Avrupa Komisyonu emisyon veri tabanlarına göre, anlaşmayı onaylamayan sekiz ülke küresel sera gazı emisyonlarının yaklaşık %4'ünü oluşturmaktadır (Apparicio ve Sauer, 2020). Bu anlaşma, gelişmiş kapitalist bloğu ile gelişmekte olan ülkelere ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluk ilkesi gereğince mevcut kapasitelere göre bir azaltım yapmasını öngörmektedir. Bu bağlamda Kyoto Protokolü'nde sera gazı azaltım yükümlülüğünü sadece gelişmiş ülkelere verirken, 2015 Paris İklim Anlaşması BM çatısı altında 197 ülkenin tamamına farklı ölçü ve düzeylerde sorumluluklar yüklemiştir. Paris İklim Anlaşması, birçok bilim insanı tarafından tarihi ve çığır açıcı bir anlaşma olarak tanımlanmaktadır. Paris İklim Anlaşması, dünya ekonomik sisteminin bugün olduğu şekliyle devam etmeyeceğinin/etmemesi gerektiğinin göstergesi niteliğinde olan bir anlaşma olarak yorumlanmaktadır (Erçandırılı, 2019:109). Paris İklim Anlaşması'nın sekiz özelliği ile dikkat çektiğini söyleyebiliriz (Bodansky, 2017:290):

- Siyasi bir anlaşma olan Kopenhag Anlaşması'nın aksine yasal olarak bağlayıcı bir belgedir.
- Küreseldir. Sadece Kyoto Protokolü'nün azaltım hedefleri gibi gelişmiş ülkeler için değil, aynı zamanda küresel emisyonların artan payını oluşturan gelişmekte olan ülkeler için de uygulanır.
- Tüm ülkeler için aynı temel yükümlülükleri belirtmektedir. Bunu yaparken bir ülkenin koşullarındaki ve kapasitelerindeki değişiklikleri dikkate alan ve rejimin farklı unsurları için farklı işleyen daha kalibre edilmiş bir yaklaşım lehine Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Kyoto Protokolü'nde farklılaşmaya yönelik statik, ek tabanlı yaklaşımı terk etmektedir.

- Kopenhag Anlaşması'nın aksine, sadece 2020 yılına kadar olan dönemi ele alan tek seferlik taahhütleri içeren uzun vadeli dayanıklı bir altyapı kurmaktadır.
- Beş yılda bir tarafların kolektif ilerlemelerini değerlendirmek ve gelecek beş yıllık dönem için emisyon azaltma planlarını ortaya koymak için masaya geri dönecekleri yinelemeli bir süreci kurumsallaştırmaktadır.
- Zaman içinde giderek daha güçlü bir eylem beklentisi belirlemektedir.
- Gelişmiş bir şeffaflık ve hesap verebilirlik çerçevesi oluşturmaktadır.
- Evrensel veya neredeyse evrensel kabulü yönetiyor gibi görünmektedir.

Nadiren tek bir konuda neredeyse tüm devletler arasında fikir birliği vardır. Ancak Paris İklim Anlaşmasıyla, dünyanın dört bir yanından liderler, iklim değişikliğinin insan davranışları tarafından yönlendirildiğini, bunun çevre ve tüm insanlık için bir tehdit olduğunu toplu olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca, tüm ülkeler için emisyon azaltma taahhütleri vermek ve bu eylemleri zaman içinde güçlendirmek için açık bir çerçeve oluşturmuştur. Yalnızca gelişmiş ülkeler için yasal olarak bağlayıcı emisyon azaltma hedefleri kuran Kyoto Protokolü'nden farklı olarak Paris Anlaşması, zengin, yoksul, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin kendi paylarını almasını ve sera gazı emisyonlarını azaltmasını gerektirmektedir. Bu amaçla Paris Anlaşması'nda daha fazla esneklik sağlanmıştır. Bununla birlikte Paris İklim Anlaşması'nın gerektirdiği şey, dünyayı anlaşmanın daha geniş hedeflerine yaklaştırmak için zaman zaman içinde bireysel ve kolektif ülke hedeflerinin izlenmesi, raporlanması ve yeniden değerlendirilmesidir (Denchak,2018). Anlaşmanın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra Donald Trump'ın iktidara gelmesi iklim değişikliği politikaları hususunda durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Göreve geldikten sonra Obama döneminde yayınlanan bütün iklim ve temiz enerji planlarını yürürlükten kaldıran Trump yönetimi fosil yakıtı dayalı ekonomik sistemin çıkarları uğruna ülkenin iklim koruma sorumluluğunu ve emisyon azaltım hedeflerine ulaşma ihtimalini son derece zorlaştırmıştır. Son olarak 2017 yılının haziran ayında Trump yönetiminin Paris İklim Anlaşması'ndan çekilme kararını açıklaması da aslen ABD'nin istek ve ihtiyaçlarına uyumlu olarak hazırlanan anlaşmaya vurulan büyük bir darbe olmuştur. Bununla birlikte ABD, uluslararası iklim mücadelesini Kyoto'dan sonra ikinci defa yarı yolda bırakmıştır (Şahin, 2017:98-99). Haziran 2017'de başkan Trump ABD'yi anlaşmadan çıkarma niyetini açıklamıştır ve bunun ABD'nin diğer ülkelerin münhasır yararına dezavantajları olduğunu ileri sürmüştür. Ancak

BM, anlaşmaya giren hiçbir ülkenin en az üç yıl boyunca çıkamayacağını ve anlaşmanın 6 Kasım 2016'ya kadar yürürlüğe girmediğini öngördüğü için başkan Trump da vaat edilen eylemi gerçekleştirmek için beklemek zorunda kalmıştır. Başkan Trump, ABD'nin Obama döneminde vaat ettiği 2025 yılına kadar sera emisyonlarının 2005 seviyesinin %26'sına düşürülmesinin Amerikalı işçiler, işletmeler ve vergi mükelleflerine haksız ekonomik yük getirdiğine inanmaktaydı. Yale Üniversitesi'nin bir anketine³ göre Amerikalı seçmenlerin %69'u Trump'ın ABD'yi Paris İklim Anlaşması'ndan çıkarma kararını onaylamamaktadır. Meclis Başkanı Nancy Pelosi bu hareketi "*çocuklarımızın geleceğini satan feci bir karar*" olarak nitelendirmiştir. ABD 4 Kasım 2020'de anlaşmadan resmi olarak çıktıktan sonra (Anlaşma kurallarında bir yıllık bir çıkış bekleme süresi öngörüldü) Amerikalı liderlerin gelecekteki iklim müzakerelerine katılmasına izin verilecektir ama sadece gözlemci olarak. ABD'nin seçilecek yeni başkanın BM'e talep gönderdikten sonra anlaşmaya yeniden girmesi 30 gün sürecektir (Woodward, 2019). ABD'nin Paris Anlaşması'na katılımı 2020 başkanlık seçimlerinin sonucu ile belirlenecek olsa da anlaşmanın destekçileri ABD'nin işbirliği olmadan bir gelecek için planlama yapmaları gerektiğini düşünmektedirler. Diplomatlar, iklim bilimini bir aldatmaca olarak gören Başkan Trump'ın kömür, petrol ve doğal gaz gibi dünyayı ısıtan fosil yakıtlardan uzaklaşmak için küresel çabalara karşı aktif olarak çalışmaya başlayacağından endişe duymaktadırlar. Küresel ısınmanın daha kötü etkilerini ortadan kaldırmak için gereken ekonomik değişime yönelik baskıyı sürdürmek ABD gibi güçlü bir ekonomik güç olmadan çok daha zor olacaktır. BM kararları uyarınca Çin ve Hindistan gelişmekte olan ülkeler olarak kabul edilmektedir ve emisyonları azaltmak zorunda değildiler. Bunu büyük ölçüde Paris Anlaşması'nın bir parçası olarak yapmayı kabul etmişlerdir. ABD anlaşma dışındayken, diğer sanayileşmiş ülkeler bu yeni güçlere baskı yapmak zorunda kalacaklardır (Friedman, 2019).

Dünyadaki ülkelerin neredeyse tamamı sera gazı emisyonlarını azaltma sözü vermiş olsa da kısa vadede planladıkları azaltmalar önümüzdeki on yıl içinde neredeyse yeterli görünmemektedir. Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'ne katılan bilim adamlarının hazırladığı rapora göre Paris İklim Anlaşması kapsamındaki vaatlerin yaklaşık üçte ikisi kritik iklim hedeflerini karşılamak için tamamen yetersizdir. Küresel

³ Detaylı bilgi için bkz., <https://climatecommunication.yale.edu/publications/5-1-voters-say-u-s-participate-paris-climate-agreement/>

ısınmayı sanayi öncesi zamanlara kıyasla 1,5 derecenin altında tutmak için Panel, küresel sera gazı emisyonlarının 2030 yılına kadar yaklaşık yarıya düşmesi ve daha sonra yüzyılın ortalarına kadar net sifıra ulaşması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ülkeler ne kadar uzun süre anlaşmada durursa, gerekli emisyon kesintileri de o kadar inecedir. Raporun ortak yazarı ve Panel'in eski başkanı Robert Watson'a göre Paris hedeflerine ulaşmak için zaman tükenmektedir. Ona göre mevcut vaatler tam olarak uygulanırsa bile insanlığı 3 ila 4 derece daha sıcak, gıda ve su güvenliği sıkıntısı olan, insan sağlığı, insanların yerinden edilmesi ve biyolojik çeşitlilik kaybı üzerine yıkıcı etkileri olacak bir dünya beklemektedir (Gustin, 2019).

Geleneksel fosil yakıtların ve uranyumun elde edilmesi zorlaştıkça dünya pazarlarındaki fiyatları da artmaya devam etmektedir. Maliyetler, gezegenin iklimi ve ekosistemlerin istikrarı üzerinde ciddi olumsuz etki yaratan karbondioksit emisyonlarının neden olduğu artan riskli dışsal faktörlerle birleşmektedir. Eski fosil yakıt enerjilerinin artan maliyetleri ile yenilenebilir enerjilerin azalan maliyetleri arasında giderek açılan fark küresel ekonominin büyük bir değişimden geçmesi ve 21. yüzyıl için yeni bir ekonomik paradigmanın ortaya çıkması için zemin hazırlamaktadır (Rıfkın, 2019:60-61). Paris İklim Anlaşması için benzeri görülmemiş destek ve anlaşmanın yürürlüğe girme hızı, dünyanın iklim değişikliğinin zamanımızın en büyük ve en acil sorunu olduğunu kabul ettiğinin güçlü bir işaretidir. Paris İklim Anlaşması'nın kalbinde, toplam küresel ısınmanın 2 derecenin altına düşürülmesi yer almaktadır. Bunun için ülkeler fosil yakıtlardan yenilenebilir enerjiye geçmelidirler. Bazıları bunun ABD'nin işlerini yok edeceğini savunmaya çalışsa da bu durumun tersi de düşünülebilir. ABD'deki güneş ve rüzgâr işleri ABD ekonomisinin geri kalanından daha hızlı büyümektedir. Dünya temiz enerjiye geçişin ortasındadır. Tüketiciler talep etmekte, endüstriler buna yatırım yapmakta ve işler artmaktadır. Ancak ABD Paris İklim Anlaşması'ndan uzaklaşırsa temiz enerji yarışında ivme kaybedecektir. 2017 yılında Çin, 2020 yılına kadar yenilenebilir enerjiye 360 milyar dolardan fazla harcama yapmayı planladığını açıklamıştır. Neden? Çünkü dünyanın en hızlı büyüyen endüstrilerinden birine hâkim olmak istemektedir. Greenpeace, 2015 yılında Çin'in saat başı bir rüzgâr türbini kurduğunu tahmin etmektedir (Sullivan, 2017). Güneş ve rüzgâr tesisleri her iki yılda bir sayılarını ikiye katlamaktadır. Bilim insanları bir saatlik güneş ışığının küresel ekonomiyi bir yıl yürütecek enerji sağlayabileceğini belirtmektedirler. ABD'nin bütün ülkeye fazlasıyla yetecek ölçülerde rüzgâr kaynağının mevcut olduğu bilinmektedir. Stanford Üniversitesi'nde küresel rüzgâr enerjisi kapasitesi üzerine yapılan bir araştırmaya göre gezegendeki mevcut rüzgarların

%20'sini kontrol altına almak dünyanın şimdi kullandığından yedi kat fazla elektrik üretilmesini sağlamaktadır. Yenilenebilir enerjilerin de kendine özgü eksileri de yok değildir. Esasında, tedavüldeki enerjiler sınırlı miktarda ve kirliliğe neden oldukları halde sabit stokları bulunurken yenilenebilir enerjiler kesintilidir. Yani güneş her zaman yeterince parlamıyor ve rüzgâr her zaman esmiyor ya da ihtiyaç duyulmadığında esiyor (Rıfkın, 2019:61-74).

Paris İklim Anlaşması'nın da Kyoto Protokolü gibi yeterli azaltım eylemi ve uyum desteği sağlayamayan bir çerçeve olarak kalma riski vardır ve bu risk ABD'nin anlaşmadan çekilme kararı ile fazlasıyla artmıştır. Bu olumsuz tablonun yanında iklim değişikliğine karşı dünyanın her tarafında yürütülen küresel mücadeleye ivme kazandırarak, ülkeleri daha fazlasını yapmaya teşvik etme olasılığı da devam etmektedir (Saygın ve Çetin, 2018:118).

SONUÇ

Çevre sorunları uluslararası ilişkiler bağlamında incelenmesi gereken en önemli güncel sorunlardan bir tanesidir. Özellikle Sanayi Devrimi sonrası teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte insan kaynaklı küresel ısınma ve çevre kirliliği uluslararası gündeme oturmuş ve devletler arasında görüşülüp tartışılan bir konu olmuştur. Artan endüstriyel faaliyetler fosil yakıtların yoğun bir şekilde kullanılmasını tetiklemiş ve fosil yakıtlara bağımlılığın devam etmesi de atmosferdeki sera gazlarının miktarını arttırmıştır. Bunun neticesinde de küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliği dünyayı etkisi altına almıştır ve almaya da devam etmektedir. Devletlerin öncelikle yapması gereken temiz enerji kaynaklarına geçmek olacaktır. Bu geçişin öncülüğünü de ABD, Çin, Hindistan, Rusya ve AB gibi sanayileşmiş ülkelerin yapması uygun olacaktır, çünkü mevcut karbon salınımında bu ülkelerin payı bir hayli fazladır.

Uluslararası boyutta küresel iklim değişikliği ile mücadele 1992 yılında Rio zirvesi ile başlamış ve günümüzde Paris Anlaşması ile de 20 yılı aşkın bir süredir devam etmektedir. Bu geçen zaman içinde küresel ısınmaya ve buna bağlı iklim değişikliğine sebep olan karbon salınımında geline nokta da ülkelerin yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Paris Anlaşması'na katılımın çok olması ve hızla yürürlüğe girmesi ülkelerin soruna yaklaşımları hususunda aynı paydada yer aldıklarını gösterse de sera gazı emisyonlarını sınırlamada başarıya ulaştığını göstermemektedir.

Devletler etkin çözüm yollarını bulmak ve buldukları yolda emin adımlarla ilerlemek zorundadırlar. Küresel ısınma ve iklim değişikliği yalnızca bugünün sorunun değil yarınların da sorunudur ve bu sorun her

geçen gün artmakta ve etkileri daha yıkıcı ve geri dönülmez bir hal almaktadır. Fakat gerçekleştirilen müzakerelerde görüyoruz ki atılması gereken uluslararası adımlar ulusal çıkarların esiri olmuştur. Devletler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve soruna ekonomik perspektiften yaklaşmaktadırlar. Devletler arasındaki politik ve ekonomik güç dengeleri açısından baktığımızda ise müzakerelerde etkinliğin sistemin güçlü ülkelerinde olduğunu söyleyebiliriz. Oysa tüm insanlığı ilgilendiren böyle bir sorunda devletler arasındaki her türlü eşitsizlik ortadan kalkmalı ve hatta gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin az gelişmiş ülkelere her türlü olanağı sağlayarak yardımcı olması gerekmektedir.

İklim değişikliği ile mücadelede bir takım çözüm önerileri şunlar olabilir; öncelikle enerji verimliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bunu yaparken de önemli olanın enerji arzını arttırmak değil, talebi iyi yönetmek olduğunu bilmeliyiz. Yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi bir diğer çözüm önerisidir. Sadece tek bir yenilenebilir enerji kaynağına değil bütün kaynakların (Güneş, rüzgâr, jeotermal enerji, biyoyakıt vb.) değerlendirilmesi karbon salınımının düşmesine ve atmosferdeki sera gazlarının oranını daha hızlı azalmasına neden olacaktır. Ormanların korunması ve ormansızlaşma ile mücadele de iklim değişikliği çözümünde önem arz etmektedir. Ormansızlaşmanın atmosferdeki karbon miktarını arttırdığı düşünüldüğünde her yıl milyonlarca hektar ormanın yanması veya bilinçli olarak yok edilmesi dünyanın iklim geleceğinin ne kadar tehlike altında olduğunu gözler önüne sermektedir. Son olarak devletler taraf oldukları anlaşmaları sadece imzalamakla kalmayıp, onaylayarak ulusal mevzuatlarını da uydurmalıdırlar. Yapılacak bu anlaşmalar pratik, verimli, küresel nitelikte ve bilime karşı son derece duyarlı olmalıdır. Kuzey-Güney ihtilafı ortadan kalkmalı ve ülkelerin içinde buldukları şartların farklılıkları dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

APPARICIO, S., SAUER, N., "Which countries have not ratified the Paris Climate Agreement?" <https://www.climatechangenews.com/2020/03/01/countries-yet-ratify-paris-agreement/>, (ET:21.06.2020)

ARI, T., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Aktüel Yayınları, Bursa 2018.

BAŞKAYA, F., *Gençlerle Baş Başa İklim Krizi ve Ekolojik Yıkım*, Yordam Kitap, İstanbul:2020.

BODANSKY, D., "The Paris Climate Change Agreement: A New Hope?", *American Journal of International Law*, Cilt:110, Sayı:2, 2016.

BOZOĞLU, B., *21. Yüzyılda İklim Krizi, Paris Anlaşması ve İklim Değişikliğine Uyum*, Dorlion Yayınevi, İstanbul:2019.

BOZKURT, Y., *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Çevre Politikalarının Dönüşümü Çevre Sorunları ve Politikaları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa:2018.

ÇELEBİ, H., "Çevre Sorunları", *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Editör: Haydar Çakmak, Doğu Kitabevi, İstanbul:2014.

DEMİR, İ., "Kyoto Protokolü Amaçlarına Ulaşabilme Yolunda Dünya Enerji Kullanımında Meydana Gelebilecek Değişiklikler", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Editörler: Serdar Kılıçkaplan-Mustafa Durmuş, Cilt:8, Sayı:2, Ankara:2006.

DEMİRCİ, M., "İklim Değişikliği Tartışması Bağlamında Bilim-Siyaset İlişkisi", *Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi*, Editör: Etem Karakaya, Bağlam Yayıncılık, İstanbul:2008.

DENCHAK, M., "Global Climate Change: What You Need to Know", <https://www.nrdc.org/stories/global-climate-change-what-you-need-know>, (ET:21.06.2020).

DENCHAK, M., "Paris Climate Agreement: Everything you Need To Know" <https://www.nrdc.org/stories/paris-climate-agreement-everything-you-need-know#sec-important>, (ET:22.06.2020).

DURU, B., "Kyoto Protokolü'nden Halkların Protokülüne Kyoto Sonrası İklim Değişikliği Görüşmeleri", *Mülkiye*, Cilt:32, Sayı259, Ankara:2008.

ECKERSLEY, R., "Yeşil Teori", *Uluslararası İlişkileri Teorileri Disiplin ve Çeşitlilik*, Editörler: Tim Dunne-Milja Kurki-Steve Smith, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya:2016.

EDİGER, Volkan, Ş., "Küresel İklim Değişikliğinin Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye'nin Politikaları", *Mülkiye*, Cilt:32, Sayı259, Ankara:2008.

ERÇANDIRLI, Y., "Küresel Çevre Sorunları ve Siyaseti", *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*, Editörler: Mehmet Seyfettin Erol-Muharrem Ekşi, Akçağ Yayınları, Ankara:2019.

ERÇANDIRLI, Y., "Yeşil Teori", *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Derleyen: Ramazan Gözen, İletişim Yayınları, İstanbul:2014.

ERK, N., "İklim Değişikliği ve Tarımsal Üretim Üzerine Etkileri", *Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Editör: Hayriye Atik, Nobel Yayıncılık, İstanbul:2017.

FRIEDMAN, L., "Trump Serves Notice to Quit Paris Climate Agreement", <https://www.nytimes.com/2019/11/04/climate/trump-paris-agreement-climate.html>, (ET:21.06.2020)

GIDDENS, A., *İklim Değişikliği Siyaseti*, Çeviren: Erhan Baltacı, Phoenix Yayınevi, Ankara:2013.

GOLDSTEIN, Joshua, S., PEVEHOUSE, Jon, C., *Uluslararası İlişkiler*, Çeviren: Haluk Özdemir, BB101, Ankara:2015.

GÖRMEZ, K., *Çevre Sorunları*, Nobel Yayınları, Ankara:2020.

GUSTIN, G., "The Paris Climate Problem: A Dangerous Lack of Urgency", <https://insideclimatenews.org/news/07112019/paris-climate-agreement-pledges-lack-urgency-ipcc-timeline-warning>, (ET:22.06.2020)

HEYWOOD, A., *Küresel Siyaset*, Çevirenler: Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir, Adres Yayınları, Ankara:2014.

HULME, M., *İklim Değişikliği Konusunda Neden Anlaşamıyoruz?*, Çeviren: Merve Özenç, Alfa Yayıncılık, İstanbul:2016.

KAYA, Y., *Uluslararası Çevre Anlaşmalarına Uyum Sorunu*, Ezgi Kitabevi, Bursa:2012.

KEGLEY, Charles, W., BLANTON, Shannon, L., *Dünya Siyaseti Yönelim ve Dönüşüm*, Çeviren: Helin Alagöz Gessler, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, Sakarya:2015.

KOZANOĞLU, H., *50 Soruda Küresel İklim Değişikliği ve İnsanlar*, Altınbaş Üniversitesi Yayınları, Ankara:2020.

MASLIN, M., *Küresel Isınma*, Çeviren: Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara:2011.

MAZLUM, İ., "Küresel Siyaset ve Çevre", *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, Editör: Evren Balta, İletişim Yayınları, İstanbul:2014.

MAZLUM, Semra, C., "Uluslararası İklim Politikası: Hakkaniyet ve Sürdürülebilirlik Ekseninde Bir Değerlendirme", *Küresel Isınma ve Kyoto Protokolü: İklim Değişikliğinin Bilimsel, Ekonomik ve Politik Analizi*, Editör: Etem Karakaya, Bağlam Yayıncılık, İstanbul:2008.

MFA, Ministry of Foreign Affairs, Paris Anlaşması, <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa>, (ET:28.06.2020)

NEALE, J., *Küresel Isınmayı Durduralım, Dünyayı Değiştirelim*, Çeviren: Doğan Tarkan, Yordam Kitap, İstanbul:2009.

RIFKIN, J., *Üçüncü Sanayi Devrimi*, Çeviren: Pelin Sıral-Murat Başekim, İletişim Yayınları, İstanbul:2019.

ROSKIN, Michael, G., BERRY, Nicholas, O., *Uluslararası İlişkiler ÜI'nin Yeni Dünyası*, Çeviren: Özlem Şimşek, Adres Yayınları, Ankara:2014.

SAYGIN, H., ÇETİN, F., *Küresel İklim Rejimindeki Gelişmeler ve Türkiye'nin Durumu*, Der Yayınları, İstanbul:2018.

SİVEREKLİ, E., “Küresel Isınma Sürecinde Yerel Yönetimlerin Çevre Politikaları Üzerindeki Rolü”, *Küresel Isınma, İklim Değişikliği ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*, Editör: Hayriye Atik, Nobel Yayıncılık, İstanbul:2017.

SÖNMEZOĞLU, F., GÜNEŞ, H., KELEŞOĞLU, E., *Uluslararası İlişkilere Giriş*, DER Yayınları, İstanbul:2017.

SULLIVAN, J., “7 Reasons to United States Needs The Paris Climate Agreement”, <https://unfoundation.org/blog/post/7-reasons-united-states-needs-paris-climate-agreement/>, (ET: 23.06.2020)

SÜMER, V., “Çevre Sorunları ve Küresel İklim Değişikliği”, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Editörler: Şaban Kardaş-Ali Balcı, Küre Yayınları, İstanbul:2014.

SÜRMELOĞLU, D., “Uluslararası Çevre Hukukunda Güncel Bir Sorun: Sınırşan Çevresel Zararlar”, *Uluslararası Hukukta Güncel Sorun Alanları*, Editör: Murat Saraçlı, BigBang Yayınları, Ankara:2012.

ŞAHİN, Ü., “Başlangıcından Bugüne Uluslararası İklim Değişikliği Rejimi”, *Uluslararası Çevre Rejimleri*, Derleyenler: Gökhan Orhan-Semra Cerit Mazlum-Yasemin Kaya, Dora Yayınları, Bursa:2017.

UZMEN, R., *Küresel Isınma ve İklim Değişikliği İnsanlığı Bekleyen Büyük Felaket mi?*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul:2007.

ÜNAL, S., “Yeşil Teori”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar*, Editörler: Mehmet Şahin-Osman Şen, Kripto Yayınları, Ankara:2014.

ÜNVER, İ., “Barış Ödülünün Üzerinde İklim Değişikliği Gölgesi”, *Mülkiye*, Cilt:32, Sayı259, Ankara:2008.

VIOTTI,Paul, R., KAUPPI, Mark, V., *Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti*, Çeviren: Ayşe Özbay Erozan, Nobel Yayıncılık, Ankara:2014.

WHO, World Health Organizasiton, https://www.who.int/health-topics/climate-change#tab=tab_1, (ET:21.06.2020).

WOODWARD, A., “The Trump administration has started to pull the US out of the Paris Climate Agreement. Here’s what that means and what comes next.”, <https://www.businessinsider.com/trump-pulling-us-out-paris-climate-agreement-2019-10>, (ET:22.06.2020)

Yayına Geliş Tarihi:28/07/2020
Yayına Kabul Tarihi:10/08/2020
Online Yayın Tarihi: 13/08/2020

Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik
Araştırmalar Dergisi
Cilt: 4, Sayı: 10, Yıl: 2020, Sayfa: 192-208
ISSN: 2587-2206

OSMANLI DEVLETİ'NDE BATILILAŞMA HAREKETLERİNİN MÜZİĞE YANSIMALARI

Sezen ŞEN¹

Özet

Osmanlı Devletinde askeri otoritenin merkezi kabul edilen Saray, Devletin topraklarını genişletmesi ve güçlenmesiyle kültürel anlamda da önemli bir yere sahip olmuştur. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u fethetmesinin ardından Topkapı Sarayı inşa edilmiş, Osmanlı Devleti'nin eğitim hayatında önemli bir yere sahip olan Enderun Mektebi'nin işlevi güçlendirilmiş, Doğu Saraylarındaki besteciler Anadolu'ya gelmeye başlamıştır. Yaşanan her gelişme Osmanlı-Türk müziğinin kimliğini kazanmasını sağlamıştır.

17. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti yönetim ile ilgili yaşanan sorunlar toprak kayıplarını beraberinde getirmiştir. Batıda yaşanan gelişmeleri takip edemeyen Osmanlı Devleti, öncelikli olarak askeri alanda başlayan bir takım yenilik hareketlerini uygulamaya başlamıştır. Batılı ülkelerin örnek alındığı bu yenilik hareketleri kısa sürede Osmanlı Devleti'nin sosyal hayatını etkilerken, köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı -Türk müziği Osmanlı Sarayında ikinci plana atılmıştır.

Bu çalışmada Batılılaşma kavramı, Osmanlı Devleti'nin müzik sanatı ve Osmanlı Devletinde uygulanan batılılaşma hareketlerinin Osmanlı -Türk müziğine ve Devletin kültürel hayatına etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma Hareketleri, Osmanlı-Türk Müziği, Osmanlı Saray Müziği.

¹ Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Görsel Kültür Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, setensezen@gmail.com, ORCID no: 0000-0001-5208-8970

REFLECTIONS OF WESTERNIZATION MOVEMENTS ON MUSIC IN THE OTTOMAN EMPIRE

Abstract

Considered as the center of military authority in the Ottoman State, the Palace also had a culturally important place with the expansion and strengthening of the territory of the State. After Fatih Sultan Mehmet conquered Istanbul in 1453, Topkapı Palace was built, the function of the Enderun School, which had an important place in the educational life of the Ottoman Empire, was strengthened, and the composers in the Eastern palaces started to come to Anatolia. Every development has enabled the Ottoman-Turkish music to gain its identity.

In the 17th century, the problems experienced with the head administration of the Ottoman Empire brought land losses. The Ottoman State, which could not follow the developments in the West, started to implement a number of innovation movements that started primarily in the military field. While these innovation movements, which are taken as examples of Western countries, affected the social life of the Ottoman State in a short time, Ottoman-Turkish music, which has a deep-rooted past, was placed in the second plan in the Ottoman Palace.

In this study, the Westernization concept, the music art of the Ottoman State and the effects of the westernization movements applied in the Ottoman State on the Ottoman-Turkish music and the cultural life of the State will be examined.

KeyWords: *Westernization Movements, Ottoman-Turkish Music, Ottoman Palace Music.*

GİRİŞ

1299 yılında küçük bir beylik olarak kurulmuş olan Osmanlı Devleti, 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, üç kıtaya yayılmış geniş topraklara sahip bir imparatorluğa dönüşmüştür. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinin ardından, Topkapı Sarayı inşa edilmiş ve Enderun Mektebi'nin işlevi güçlendirilmiştir. Bestecilik Doğu saraylarından Anadolu'ya doğru yön değiştirmiş, Osmanlı-Türk müziği kimliğini kazanmaya başlamıştır. Devletin siyasi anlamda otoritesi kabul edilen saray, sanat yaşamının da merkezi haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti, özellikle 15. yüzyıl sonrasında topraklarını genişletmeye önem vermiş, kazanılan yeni yerlerden alınan vergilerle güçlü bir ekonomiye sahip olmuştur. 17. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı devlet yönetiminde ortaya çıkan sorunlar, ardından toprak kayıplarını beraberinde getirmiştir. Batılı ülkelerde yaşanan yenilikler ve Osmanlı

Devletin bu yeniliklerin gerisinde kalması, devletin askeri, teknolojik ve ekonomik anlamda kayıplar yaşamasına neden olmuştur. Dünyada yaşanan yeniliklerin gerisinde kalan Osmanlı devleti, 18.yüzyıl itibariyle önce askeri alanda, ardından sosyal hayatta batılı ülkelerin örnek alındığı reform hareketlerini uygulamaya başlamış, bu yenilik hareketlerinin etkileri kısa süre sonra saray ve çevresinin kültürel hayatında da kendini göstermiştir. Köklü bir geçmişe sahip olan Osmanlı-Türk müziği, batılılaşma hareketlerinin etkileriyle sarayda ikinci plana atılmaya başlamış, Osmanlı askeri müziğini temsil eden Mehter takımının yerini batılı tarzda askeri müzik yapan bandolar almıştır. Şehzadelerin aldıkları geleneksel müzik eğitimi yerini batı müziği eğitimine bırakmış, sarayın eğlence ve sanat etkinliklerinde batı kültürünün etkisi görülmüştür.

Bu çalışma ile hedeflenen, Sultan III. Selim ile başlayan, batılılaşma hareketlerinin geleneksel Osmanlı-Türk müziğine ve sarayın kültür hayatına etkilerini ele almaktır. 'Batılılaşma Kavramı', 'Osmanlı Devletinde Müzik Sanatı' ve 'Batılılaşma Dönemi Müzik Reformları' olarak üç ana başlıktan oluşan çalışmada, kaynak olarak konuyla ilgili tezlerden, makalelerden ve görsellerden faydalanılmıştır.

1.BATILILAŞMA KAVRAMI

Batılılaşma, batı ülkeleri dışında kalan toplumların, batının gelişmişlik seviyesine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdiği siyasi, sosyal ve kültürel hareketleri ifade etmek için kullanılan bir tanımdır. Osmanlı devletinde 18.yüzyılda başlayan, teceddüd ya da ıslahat ardından tazimat adı verilen bu hareketler, cumhuriyet döneminde muasırlaşma, muasır medeniyetler seviyesine çıkma gibi kelimelerle de ifade edilmiştir (<https://islamansiklopedisi.org.tr>).

Batının Rönesans döneminden sonra yaşamış olduğu modernleşme olgusu, özgür düşüncüyü ve yeni bir hayat tarzını beraberinde getirmiştir. Avrupa'nın bu yenilikçi hareketine uzak duran Hıristiyan kültür ve ahlak yapısı, çeşitli reform hareketleriyle değişmiştir. Tüm bu değişimler, teknolojik gelişmeler ile birlikte doğu ile batı arasındaki farkın büyümesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti yaşanan değişimlere ayak uydurmak için 18.yüzyıl itibariyle çeşitli reform hareketlerini uygulamaya başlamıştır (Kaptan, 2019).

Avrupa'nın fikirsal ve toplumsal birleşiminin, erişilmesi gereken bir hedef gibi görüldüğü batılılaşma hareketi, Osmanlı Devletinin gerileme döneminde başlamış ve Cumhuriyet Döneminde de etkisini sürdürmeye devam etmiştir (Çolakoğlu, 2014).

1.1. Batılılaşma Sürecini Hazırlayan Nedenler

Avrupa'nın Rönesans dönemini yaşadığı süre, Osmanlı devletinde 'Klasik Dönem' olarak adlandırılmış ve resim, mimari, minyatür gibi pek çok alanda nitelikli eserlerin ortaya konmuştur. Fakat Osmanlı devleti, Rönesans'tan sonra Avrupa'da yaşanan bilimsel devrim gibi bir dönemi yaşayamamıştır. Osmanlı devleti kontrolünde olan ticaret yolları, coğrafi keşiflerin ardından etkisini kaybetmiş ve sömürge ülkelerinden sağlanan ucuz altın ve gümüşün etkisiyle Osmanlı ekonomisi sarsılmaya başlamıştır. Osmanlı Devletinde yaşanan toprak kayıpları sonucu, devlet gelirlerinin büyük bir bölümünü oluşturan vergiler azalmış bu durum ekonominin bozulma sürecini hızlandırmıştır. Öte yandan Avrupa, yeni keşfedilen topraklarda yürüttüğü sömürgecilik faaliyetleri sayesinde, büyük bir sermaye elde etmiş ve bu sermaye ile sanayi devrimine zemin hazırlamıştır (Şahin, 2019).

Osmanlı Devletinde 17.yüzyıl başlarında devlet yönetimi ile ilgili sıkıntılar olduğu fark edilmiş, ardından gelen toprak kayıpları ve mağlubiyetler ile devletin çökmekte olduğu anlaşılmıştır. İmparatorluğun kuruluş zamanından beri büyük önem taşıyan toprak genişlemesinin durması, devletin ekonomik olarak zor duruma düşmesine neden olmuştur. Özellikle 18.yüzyıl başlarında batıya karşı yaşanan yenilgiler, devlet ve fikir adamlarının batılılaşma ihtiyacı düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı devletinin batılılaşma düşüncesinin altında devletin siyasi ve askeri olarak batıya karşı yaşadığı yenilgiler ve batı medeniyetlerinin üstünlüğü yer almıştır (Taş, 2002).

1.2. Batılılaşma Dönemi Reformlarına Genel Bir Bakış

Bilinçli olarak batılılaşma düşünce ve hareketleri 18.yüzyılın başlarında *Lale Devri* olarak adlandırılan sürede yaşanmıştır. 1703-1730 yılları arasında geçen bu dönemde, Damat İbrahim Paşa tarafından bir takım yenilikler gerçekleştirilmiştir. Çeşitli Avrupa şehirlerine geçici elçilikler gönderilmiş ve Avrupa kültürü daha yakından tanınmıştır. Matbaa kullanılmaya başlanmış, ayrıca elçilikler aracılığıyla bir çeviri konseyi oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti'nin sosyal yaşamında Avrupai tarzda bir değişim kendini göstermeye başlamıştır. İslam toplumu ve onun baskıcı grupları tarafından hoş karşılanmayan bu yenilik hareketleri, İran'a karşı yaşanan yenilgi ve ayaklanmalar ile sona ermiş, fakat etkisini tamamen kaybetmemiştir. Lale devri ile temelleri atılan yenilik hareketleri III. Selim ile şekillenmiş, II Mahmut ile planlanıp kurumsal bir kimlik kazanmış, I. Abdülmecit ve Abdülaziz döneminde en üst düzeyde uygulanmaya devam etmiştir. Avrupa şehirlerinde daimi elçilikler kurulmuş ve Avrupa ile ilgili düzenli gözlemler yapılmıştır.

Nizam-ı Cedid askeri reformunun ardından '*Asaki-i Mansure-i Muhammediye* adında yeni bir ordu ile askeriye yeniden teşkilatlandırılmış, geleneksel askeri müzik yapan Mehter takımı kaldırılarak ordulara eşlik edecek Avrupai tarzda askeri bandolar kurulmuştur (Beşirli, 1999).

Osmanlı Devleti, batı karşısında yaşamış olduğu askeri yenilgileri, batının sahip olduğu düzenli ordu ve silah üstünlüğüne bağlamış ve ilk batılılaşma hareketlerini askeri alanda yapmaya karar vermiştir. Askeri alanda yapılan yenilikler yetersiz kalınca Batıyı tanıyan devlet adamları, imparatorluğun parçalanmaması için, düşünce alanında da bazı değişikliklerin gerekli olduğunu savunmuştur. Osmanlı Devleti'nde batının sosyal hayatının da örnek alındığı süreç başlamıştır. Türkçe anlamı '*düzenlemeler*' olan yarı anayasal nitelikteki 'Tanzimat Fermanı' ile siyasi ve sosyal anlamda çeşitli düzenlemeler yapılmış, gayri müslimlere çeşitli haklar tanınmıştır. 1839 ile 1878 yılları arasında yaşanan bu süreçte pek çok Osmanlı aydını batıyı ve hayat tarzını üstün bulup kendilerine örnek almışlardır. Kullanılan eşyalar, giyim kuşam, insanlar arası ilişkilerde de bu yeniliklerin izleri görünür hale gelmiştir (Taş, 2002). Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminde batılı tarzda yaşam tarzının benimsenmesinde saray, sivil ve askeri bürokrasisinin üst düzey temsilcileri, aydınlar ve gayri Müslimler önemli bir rol oynamıştır (Alemdar, 2011).

2.OSMANLI DEVLETİ'NDE MÜZİK SANATI

Osmanlı Devletinde müzik, saray ve halk müzisyenleri tarafından dini, askeri, folklorik, klasik türlerde üretilmiş ve toplumun her kesiminde varlığını göstermiştir. Osmanlı Müziğinde şahsi üslup ve ifade büyük önem taşırken, yapısal olarak ritim ve melodi unsurlarıyla birlikte insan sesine ağırlık verilmiş, nesilden nesile aktarımı meşk(sık tekrar) yoluyla yapılmıştır. Şiir, hat ve müzik sanatı padişahların eğitimlerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmuş, sanat her daim padişahlar tarafından korunup desteklenmiştir. Başkent İstanbul, devrin önde gelen icracı, kuramcı ve bestekârların toplanma yeri haline gelirken, Osmanlı Sarayı, askeri ve mülki otoritenin olduğu gibi, fikir ve sanat hayatının da merkezi konumunda yer almıştır (Gülmemed ve Kuloğlu,2009).

2.1.Batılılaşma Öncesi Osmanlı Müziği

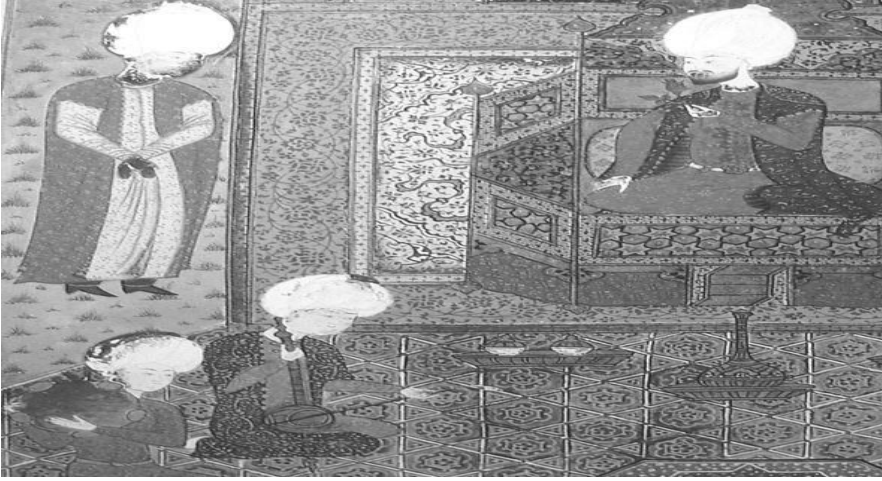
Osmanlı Sanat müziğinin hazırlayıcı dönemi Azerbaycan, Horasan, Herat, Türkistan ve Semerkant'ta yaşanmıştır. Devletin topraklarını genişletip güçlendiği 15.yüzyılda bestecilik, Doğudan Osmanlıya doğru yön değiştirmiştir. '*Osmanlı Türk Müziği* ' kimliğini bu dönemde kazanmış, Padişahın ve devletin desteğini gören '*Saray Müziği*

'diğer bir adıyla' *Saltanat Müziği* 'İmparatorluktaki müzik yaşamının merkezi olmuştur. Döneme ait minyatür eserlerde Saltanat Müziğinin tasvir edildiği görülmektedir (Çolakoğlu, 2014).

Osmanlı müziğinde batı müziğinde kullanılan nota sistemi yerine meşk yöntemi kullanılmıştır. Saz ve söz öğreniminde önemli bir yeri olan olan meşk yöntemi, beş farklı mekânda icra edilmiştir. Bu mekânlar, Mehterhane, Mevlevihane, Enderun(saray okulu) ve özel meşkhanelerdir (Kaptan, 2019).

1363 yılında II. Murad'ın Edirne'yi almasının ardından kurulan *Enderun Okulu* 'Osmanlı müziğinin gelişmesi açısından büyük önem taşımış bir saray okuludur. Topkapı Sarayının inşa edilmesinden sonra müfredatı zenginleştirilmiş olan Enderun Okulu, kısa sürede dünyanın dört bir yanından yetenekli öğrencilerin eğitim gördüğü bir saray üniversitesi haline gelmiştir. Türk savaş tekniğinin vazgeçilmez bir unsuru sayılan askeri müzik, Mehterhane denilen askeri müzik okulunda öğrenilmiş, vurmali ve nefesli sazlardan oluşan Mehter müziğine, savaşlar dışında resmi törenler ve özel kutlamalarda da yer verilmiştir. Mevlevilik, Türkçe, Arapça, hat, teshib gibi derslerin yanında ciddi bir müzik eğitimi veren Mevlevihaneler de Osmanlı müziğinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu kurumların dışında tek veya toplu halde müzik icra edilen cemiyetler, evler ya da korolar Osmanlı müziğinin icra edildiği özel meşkhaneler arasında yer almıştır.

Geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti farklı kültürlerin bir arada yaşadığı zengin bir toplum yapısına sahip olmuştur. Birbirleriyle etkileşim içinde olan farklı kültürler Osmanlı halk müziğinin zenginleşmesini sağlamıştır (Gülmemed ve Kuloğlu, 2009). Aşağıda Resim 1.'de Kanuni Sultan Süleyman'ı fasıl takımını izlerken tasvir eden minyatür yer almaktadır.

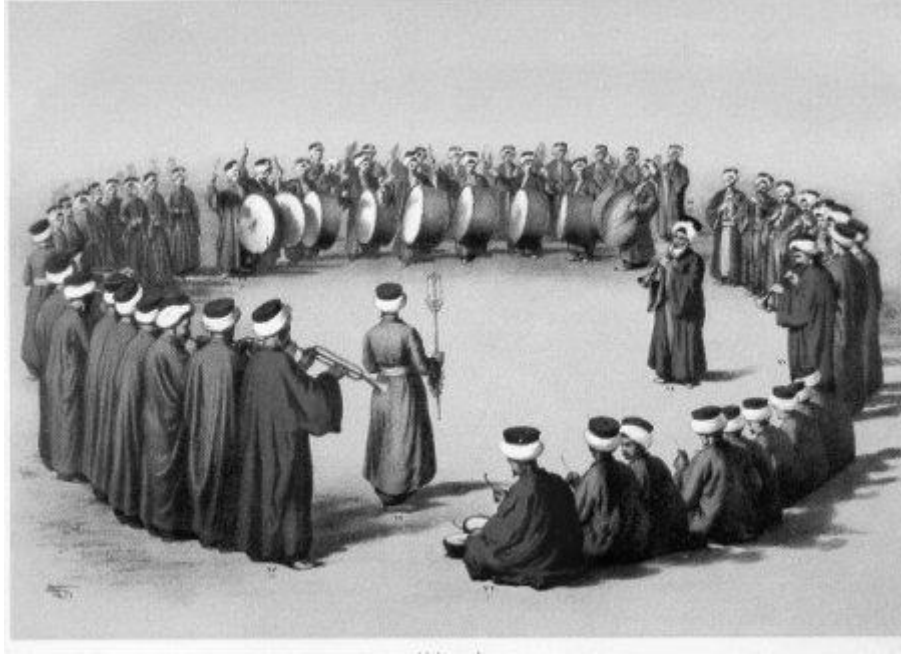

Resim 1. Kanuni Sultan Süleyman'ı fasıl takımını izlerken tasvir eden minyatür

Kaynak: And, 1982: 29.

2.2. Batılılaşmanın Osmanlı Müziğine İlk Yansımaları

Osmanlı Devleti, kuruluş yıllarından itibaren her daim Batı medeniyeti ile iletişim halinde olmuştur. Bu temasların büyük çoğunluğu ticari ve siyasi ağırlıklı olurken, kültürel etkileşim, yurtdışına gönderilen elçilerin gözlemleri ya da yabancı hükümdarların diplomatik hediyeleri ile gerçekleşmiştir. Batılı devletlerden gönderilen müzik içerikli ilk hediye, Fransa kralı I. François'in Sultan II. Süleyman'a 1543 yılında göndermiş olduğu orkestradır. Padişah bu müzik topluluğunu beğenmiştir fakat bu müziğin cengâver ruhunu yumuşattığını düşünmüştür. Müzisyenleri, çalgılarını yok ederek ülkelerine göndermiş fakat onları takdir etmeyi unutmamıştır. Diğer bir müzik içerikli diplomatik hediye I.Elisabeth'in Sultan III. Mehmet'e bizzat Tomas Dallam tarafından gönderilerek, saraya kurdurulan mekanik orgtur. Dallam orgu kurmuş ve padişahın huzurunda çalmıştır. Yapılan icradan memnun kalan padişah, Dallam'ı ödüllendirmiştir (Alimdar, 2011). Aşağıda Resim 2.'de Mehtername yer almaktadır.

Resim 2. Mehterhane

Kaynak: Çolakoğlu, 2014

Kırım Tatarlarınca kaçırılıp Enderun okuluna yazdırılan Leh asıllı Ali Ufki ya da Santuri Ali Bey, Osmanlı Türk müziğinde batı etkisinin görüldüğü ilk müzisyendir. Ufki, eserlerini Osmanlı alfabe kurallarına göre sağdan sola yazmış fakat eserlerinde batı müziği notalarını kullanmıştır. “*Mecmua- i Saz ü Söz*” adlı eseri hem dönem müzik repertuarı hem de batı etkisinin görüldüğü Osmanlı Müziği açısından önemlidir (Çolakoğlu, 2014). Romen asıllı Dimitri Kantemiroğlu da İstanbul’da bulunduğu süre boyunca Klasik Türk Müziğine büyük katkılar sağlamış bir müzik uzmanıdır. Müzisyenliğinin yanı sıra tarihçi ve yazar olan Kantemiroğlu kendi icadı olan müzik yazısı ile 350 kadar Peşrev ve saz semaisinin belgelenmesini sağlamıştır (Gülmemed ve Kuloğlu, 2009).

Osmanlı Devleti’nde yaşayan azınlık halkın da müziğin batılılaşmasına etkisi olmuştur. İstanbul ve Trabzon şehirlerinde yaşayan Levantenler arasında 13. yüzyıl itibarıyla Latin keman ve viol türlerinin kullanıldığı görülmüştür. Galata Latin Kiliselerinde başlayan org ve koro müziği, kısa sürede yaygınlaşmış, Hıristiyan cemaatlerinde ve zengin kişilerin konaklarında yer almıştır. Sultan III. Murat döneminde At Meydanı’nda gerçekleşen bir sünnet töreninde bale ve pandomim gösterisine yer verildiği bilinmektedir (Gündoğdu, 2016).

18. yüzyıla gelindiğinde saray, batı müziği hakkında bilgi edinmek amacıyla Avrupa'ya elçiler göndermiştir. Bu elçilerin kaleme aldığı Seferatnameler arasında Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin' Fransa Sefaretnamesi 'Osmanlı Devleti'nin batı müziği ile ilgili bilgi edindiğini gösteren önemli kaynaklardandır. Mehmet Efendi, Fransa ile ilgi kaleme aldığı gözlemlerinde, özellikle karşılama merasiminde mehterhane dediği askeri bandoman, yemek boyunca kendilerine eşlik eden orkestradan ve sarayda izlediği opera temsillerinden ayrıntılı olarak bahsetmiştir (Alimdar, 2011).

3. BATILILAŞMA DÖNEMİ MÜZİK REFORMLARI

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma hareketleri 18.yüzyıl itibariyle kendini göstermiş, 19.yüzyılda II Mahmut dönemiyle kurumsal bir kimlik kazanmıştır. III. Selim döneminde şekillenen ve ardından gelen padişahlar tarafından devam ettirilen reform hareketleri, ilk etapta askeri alanda gerçekleştirilmiş olsa da, kısa süre sonra Osmanlı devletinin sosyal ve kültürel hayatında da bazı değişikliklere neden olmuştur (Beşirli, 1999). Sultan Abdülaziz ve ailesi haricinde, III. Selim sonrasında tahta gelen tüm hanedan üyelerinin batı müziği ile ilgilendikleri bilinmektedir (Alimdar, 2011).

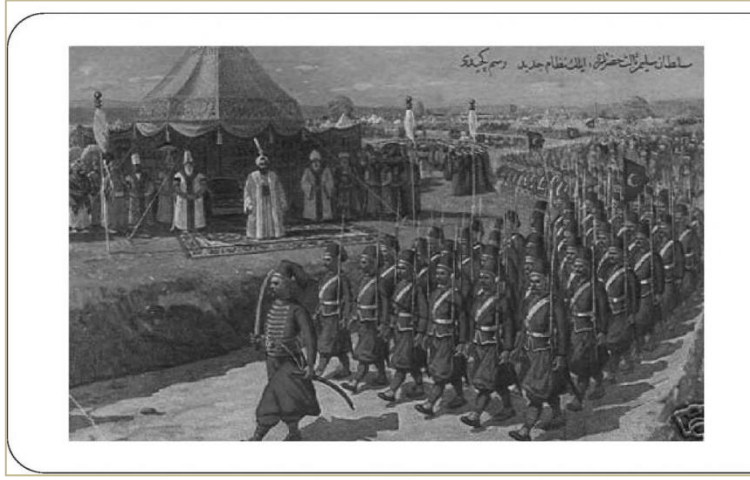
Osmanlı Devleti'nin batılılaşma sürecinde yaşanan değişimlerin müzik üzerindeki etkilerini incelemek adına, batılılaşma sürecinin başlangıcı kabul edilen III. Selim ve sonrasında tahta oturmuş padişahlar ve dönemleri tek tek ele alınmıştır.

3.1. Sultan III. Selim Dönemi

Batılılaşma Hareketinin başlamasında önemli rol oynayan III. Selim, tahtta bulunduğu dönemde dünyadaki tüm gelişmeleri takip etmek ve dış siyaset ilişkilerini etkin bir şekilde yürütmek istemiştir. Londra, Paris, Viyana, Berlin gibi şehirlerde daimi elçilikler kurulmuş, böylece Osmanlı Devleti'ne batı ile ilgili güvenli ve hızlı bilgi akışı sağlanmıştır.1792 yılında' Nizam-ı Cedid' adında büyük bir askeri reform programını devreye sokan III. Selim, yapmış olduğu bu reform ile Yeniçeri Ocağının ıslah edilmesini hedeflemiştir (Karahasanoğlu, 2013).

Sultan III. Selim, geleneksel değerlere sahip çıkarken aynı zamanda batıdaki gelişmeleri takip etmeye önem vermiştir. Tanburi, neyzen ve hanende olan Sultan III. Selim çeşitli müzik makamları geliştirmiş ve 117 makam müziği eseri bestelemiştir. Almış olduğu geleneksel Osmanlı müziği eğitimi ile beraber Avrupa'daki kültür ve sanat gelişmelerini elçiler aracılığıyla takip etmeye özen göstermiştir.

Sultanın sır kâtibi Ahmet Efendinin günlüklerinde yazılanlara göre, 2 Mayıs 1797 tarihinde Sarayda bir opera temsili yapılmıştır. Ahmet Efendi'nin notlarına göre opera topluluğunun Sarayda vermiş olduğu temsile Pera'dan çeşitli İtalyanlar da davet edilmiş, fakat temsil padişah tarafından beğeni görmemiştir. (Alimdar, 2011). Aşağıda Resim 3.'de III. Selim'in Nizam-i Cedid Resmi Geçidi yer almaktadır.

Resim 3. III. Selim'in Nizam-i Cedid Resmi Geçidi

Kaynak: Karahasanoğlu, 2013.

3.2.Sultan II. Mahmud Dönemi

II. Mahmud döneminde Osmanlı devletinin batılılaşma hareketleri, askeri ağırlıklı olarak devam etmiştir.1826 yılında uzun süre başarı sağlayamayan ve sürekli sorun yaratan Yeniçeri Ocağını kapatılmasına karar verilmiş, '*Asakir'i Mansure'i Muhammediye*' adında Avrupa standartlarına uygun yeni bir ordu kurulmuştur. Yeni kurulan orduya uyum sağlayamayan mehter takımı kaldırılmış onun yerine, Avrupadaki askeri bandolar örnek alınarak '*Müzika-i Hümayun*' kurulmuştur. Vaybelim Ahmet Ağa ve Ahmet Usta, kurulan bando takımının ilk öğretmenleri olmuştur (Alemdar, 2011).1827 yılında çalışmalara başlayan Müzika-i Hümayun, gerekli müzisyen ihtiyacını Enderunda yetişen yetenekli çocuklardan sağlamıştır. Vaybelim Ahmet Ağa ve Ahmet Ustanın ardından Fransız Mösyö Manguel bando şefi olarak göreve başlamış, fakat bir süre sonra yetersiz olduğu düşünülmüş ve yerine İtalyan Donizetti Paşa getirtilmiştir (Kaptan, 2019).

Müzika-i Hümayun, ilk etapta askeri bando eğitimi amacıyla kurulmuş, daha sonraki dönemlerde, bünyesinde Türk müziği, saray bandosu, opera-operet, koro gibi alt toplulukları barındıran bir saray konservatuarına dönüşmüştür. Donizetti Paşa, Müzika-i Hümayun'un başına getirildiği dönemde, Milano'daki Pelitti imalathanesinden pek çok çalgı siparişi vermiştir. İtalyan şef, III. Selim döneminde Ermeni müzisyen Hamparsum Limonciyan tarafından oluşturulan 'Hamparsum' nota sistemini kısa sürede öğrenmiş ve bu nota sisteminin batı müziğindeki karşılıklarını gösteren bir çizelge hazırlamıştır. Hamparsum nota sistemini kullanan bando üyeleri, kısa sürede batı müziği nota sistemini de öğrenmiştir. Donizetti tarafından II. Mahmut'a ithafen yazılan 'Mahmudiye Marşı' 'on bir yıl boyunca Osmanlı Devletinin ulusal marşı olarak çalınmıştır. Milli marşlarımızın ilki kabul edilen 'Mahmudiye Marşı' günümüzde hala İsveç askeri bandosu repertuarında yer almaktadır. II. Mahmud batı müziğinin gelişmesine destek verirken Türk müziğini de korumuş, Dede Efendi gibi önemli Türk müziği bestecilerine sahip çıkmıştır. Müzik dışında Opera ve tiyatro sanatıyla da ilgilenmiş olan II. Mahmud, sarayındaki kütüphanesine 500 tiyatro oyun metni getirtmiştir (Baydar, 2011).

Resim 4. Mahmudiye Marşı

Kaynak: Baydar, 2011.

3.4.Sultan Abdülmecid Dönemi

Babası gibi yenilikçi bir padişah olan Abdülmecid, II. Mahmud'un vefatından sonra 17 yaşında tahta geçmiştir. Abdülmecid, 3 Kasım 1839 tarihinde hayırlı düzenlemeler anlamına gelen '*Tanzimat-ı Hayriye*' yi ilan etmiştir. Devlet düzeninde askeri, mülki ve hukuki alanda köklü değişiklikleri hedefleyen '*Tanzimat Fermanı*' önce Londra elçisi olan, ardından sadrazamlığa getirilen Mustafa Reşit Paşa tarafından hazırlanmıştır. Batı kültürü ile yetişmiş olan Abdülmecid, küçük yaşta piyano çalmayı öğrenmiş, tahta bulunduğu dönemde Muzika-ı Himayun kadrosu doksan kişiye ulaşmıştır. Abdülmecid döneminde bandonun başında bulunan Donizetti Paşa, eğitim amacıyla yurt dışından pek çok hoca getirilmesini sağlamış, bu hocalar İstanbul dışında Trabzon, Adana ve Bursada da dersler vermişlerdir. Donizetti, Abdülmecid'e ithafen '*Mecidiye Marşı*'nı bestelenmiş, bu marş Osmanlı Devletinin yirmi iki yıl süresince milli marşı olarak çalınmıştır. Abdülmecid opera, operet ve bale gibi sanatlarla da ilgi duymuş, Donizetti Paşa'dan Muzika-ı Humayun repertuarında bu eserlere de yer verilmesini istemiştir. Padişahın bu isteği üzerine, Donizetti Paşa'nın 1846 yılında Bergamo kasabasında yaşayan dostu Dolci'den çeşitli opera partiyonları istemiştir. Abdülmecid döneminde Sarayda gerçekleşen opera, konser ya da operet temsilleri için yurt dışından List, Leopold de Meyer, Eugene Vivier gibi pek çok önemli sanatçı davet edilmiştir (Baydar, 2011).

Sultan Abdülmecid, batılı anlamda müzik eğitimi alan ve piyano çalan ilk padişahdır. Ailesinin, saray çalışanlarının ve hareminin kendisi gibi bilgili ve kültürlü olmalarına özen göstermiştir. Sarayın her köşesinde bulunan piyanolar harem mensupları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Abdülmecid döneminde sarayda bulunan kalfalardan ve hanımlardan orkestralar kurulmuş, sarayın giriş katı Donizetti Paşa ve Necip Paşa tarafından verilen müzik derslerine ayrılmıştır (Alimdar, 2011).

3.5.Sultan Abdülaziz Dönemi

1861 yılında tahta çıkan Abdülaziz, reform hareketleriyle Osmanlı Devletinde güçlü bir donanma ve ordu oluşturmak istemiştir. Donanmada, ahşap gemilerden zırhlı savaş gemilerine geçilirken, askeriyede kullanılan silah ve top çeşitleri de Avrupalı ve Amerikalı silah firmalarının geliştirdikleri yeni modellerle değiştirilmiştir. Yerli gemi sanayi teşvik edilmiş, kısa süre sonra Osmanlı donanması gemi adedi bakımından dünyanın dördüncü büyük filosu olmuştur (Yıldız, 2013).

Abdülaziz, batı müziğine babası II. Mahmut ve ağabeyi Abdülmecid gibi ilgi duymamıştır. Yeniliklere karşı, geleneksel ve tutucu

bir bakış açısına sahip olması nedeniyle alaturka müziği ön planda tutmuş, Muzıka-i Hümayun'un harcamalarına kısıtlamalar getirmiştir. Saraydaki kadınlar orkestrasını, opera ve bale çalışmalarını kaldırmış, onların yerine geleneksel eski saray eğlencelerini getirmiştir. Donizetti Paşa'nın ölümünde sonra Pera'daki 'Naum Tiyatrosu'ndan Muzıka-i Hümayun'un başına getirilen Callisto Guatelli, Sultan Abdülaziz tahta çıktıktan sonra kendisi için 'Aziziye' ve 'Osmaniye' marşlarını bestelemiştir. Padişahın ve sarayın saygısını kazanan Guatelli, Muzıka-i Hümayun'un işlerinin azalmasıyla birlikte saray dışında da çeşitli görevlere katılmıştır (Baydar, 2011).

Piyano, ney ve lavta çalan Abdülaziz'in, makam müziği ve batı müziğiyle yazılmış çeşitli besteleri bulunmaktadır. Abdülaziz, batılılaşma sürecini geleneksel değerler ve batı reformlarını dengede tutarak yönetmeye çalışmıştır (Alimdar, 2011)

3.4. Sultan V. Murat Dönemi

1876 yılında Sultan Abdülaziz'in yerine tahta geçen V. Murad, Şehzade iken Callisto Guatelli ile Lombardi Bey' den piyano ve solfej dersleri almıştır. İyi derecede piyano çalmış ve Avrupa dans türünde besteler yapmıştır. Türk müziği bestecisi Rıfat Bey, V.Muradın tahta çıkmasına ithafen 'Priere'(dua) adında bir eser bestelemiştir. İstanbul'da Hacı Emin Efendi tarafından basılan notanın bir kopyası günümüzde İngiliz Milli Kütüphanesinde yer almaktadır. Osmanlı Padişahları arasında en çok eser bestelemiş olan V. Murad, üç ay gibi kısa bir süre tahtta kalmış, padişahlığının ardından müziğe adadığı hayatını Çırağan Sarayında piyano çalarak sürdürmüştür (Baydar, 2011).

V. Murad'ın bestelediği piyano eserlerini daha çok polka, vals, galop gibi türler oluşturmuştur. Sultan Murad'ın toplamda 514 eserin bulunduğu üç beste albümü bulunmaktadır. Bu albümlerdeki eserlerin 488'i kendisine, diğerleri Hatice Sultan, Fehime Sultan ve kalfalara aittir (Alimdar, 2011).

3.5.Sultan II. Abdülhamid Dönemi

Sultan Abdülhamid, 31 Ağustos 1876 tarihinde V.Murat'ın yerine tahta geçmiştir. Batı müziğine en çok ilgi duyan padişahlar arasında yer alan Sultan Abdülhamid, çocukluğunda Callisto Guatelli'den müzik dersleri almıştır. Kendisine ithafen pek çok müzisyen marş bestelemiş, fakat Abdülhamid sarayın orkestra şefi Yesarizade Ahmet Necip Bey'in kendisine ithafen bestelediği 'Hamidiye Marşı'nı beğenmiştir. Osmanlı Devletinin milli marşı olarak çalınıp söylenen Hamidiye Marşı,

tarihimizde sözlü olarak bestelenmiş ilk marş olması nedeniyle önemlidir (Baydar, 2011).

Ailesinin de kendisi gibi batı müziği eğitimi görmesini isteyen Sultan Abdülhamid, Avrupa'dan ve İstanbul'daki müzik mağazalarından piyano başata olmak üzere çeşitli çalgılar getirtmiştir. Piyano çalan çocuklarına İtalyan ve Fransız hocalardan dersler aldırılmış, bazı zamanlarda çocukların icralarını bizzat dinleyerek duyduğu yanlışları düzeltmiştir. Piyano konusunda son derece yetenekli olan Şehzade Burhaneddin Efendi yedi yaşında bir marş bestelemiş, Abdülhamid tarafından bastırılıp Bahriye Muzikasına verilen bu marş, Cuma Selamlığı Merasimlerinde çalınmıştır. Sultan Abdülhamid ve ailesi müziğin yanı sıra tiyatro ile de yakından ilgilenmişlerdir. Cuma geceleri eğlenceye ayrılmış, Saray tiyatrosuna Avrupa'dan özel gruplar getirilmiştir. (Alimdar, 2011).

Sultan Abdülhamid döneminde Sarayda altmış beş kişilik bir koro kurulmuştur. Çoksesli olarak kurulan bu koro, beş altı yıl faaliyet göstermiştir. Saraydaki müzik anlayışında batı müziğinin baskın olması ve Türk müziğinin yabancı kökenli görülmesi nedeniyle birçok Türk müziği bestecisi ve icracısı Mısır'a gitmiştir. Dönemin ünlü Türk müziği bestecisi Dede Efendi de Sarayda batı müziği faaliyetlerinin artması sebebiyle bu durumdan rahatsız olmuş ve Hacca gitmiştir (Kaptan, 2019).

Resim 5. Hamidiye Marşı

Kaynak: Baydar, 2011.

3.6.Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin Dönemi

Sultan Reşad ve Sultan Vahideddin, Abdülmecid soyundan olup, kişisel olarak makam müziğini batı müziğine tercih etmişlerdir. Sultan Reşad, Abdülmecid döneminden sonra şehzadelerin eğitiminde bir standart haline gelen piyano ve batı müziği eğitimi almış fakat daha çok makam müziği ile ilgilenmiştir. Sultan Vahideddin hem makam hem batı müziği eğitimi almış, piyano ve kanun çalmıştır. Sultan Vahideddin makam müziği icra emekle kalmamış bu alanda 63 tane beste yapmıştır. Sultan Vahideddin'in bestelemiş olduğu 63 eserden 41'nin notası günümüze ulaşmıştır. Daha çok şarkı türünde bestelenmiş olan bu eserler Muzika-i Hümayun tarafın dan da çalınmıştır (Alimdar, 2011).

SONUÇ

Osmanlı Devletinde müzik, devletin siyasi ve sosyal yaşamında her daim önemli bir yere sahip olmuştur. Devletin imparatorluk döneminde Osmanlı Sarayı, dünyanın dört bir yanından besteci, icracı ve müzik kuramcısının bir araya geldiği bir sanat merkezine dönüşmüştür. Köklü bir geleneğe sahip olan Osmanlı-Türk müziği, padişahlar tarafından her daim korunup desteklenmiştir.18. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı devleti, yönetimde ortaya çıkan sorunlar ve ardından yaşanan toprak kayıpları nedeniyle batılı ülkelerin örnek alındığı bazı reform hareketlerini uygulamaya başlamıştır. Askeri alanda başlayan reform hareketleri kısa süre sonra Osmanlı Devletinin sosyal hayatını da etkilemiş, Osmanlı müziğinde batı müziği etkileri görülmüştür.

Batılılaşma sürecinin müzik üzerindeki en büyük etkisi, geleneksel Osmanlı askeri müziğini icra eden Mehter Takımı'nın kaldırılması ve batılı tarzda müzik yapan Muzika-ı Hümayun'un kurulması olmuştur. Muzika-ı Hümayun'un başına getirilen Avrupalı müzisyenler, batı müziğinin saray ve çevresinde öğretilmesini ve tanınmasını sağlamıştır. Şehzadelerin eğitim programlarında dahi yer bulan batı müziği, Padişahların özel olarak ilgilendikleri bir müzik türüne dönüşmüş, geleneksel saray eğlencelerinin yerini operalar, operetler ve batı müziği konserleri almıştır. Dünyanın önde gelen batı müziği sanatçıları Osmanlı Sarayında ağırlanırken, geleneksel Osmanlı müziği ikinci plana atılmış, çoğu makam müziği bestecisi saraydan ayrılmak zorunda kalmıştır. Saray ve çevresinde yaşanan bu kültür değişimi toplum üzerinde de birtakım değişikliklere yol açmıştır. Batı kültürünün etkileri insanların giyimlerini, konuşmalarını, kullandıkları mobilyaları dahi değiştirirken bu değişimde gayri Müslimler ve aydınlar önemli bir rol oynamışlardır.

III. Selim ile başlayan batılılaşma süreci, köklü bir geçmişe sahip olan Geleneksel Osmanlı kültürünü ve müziğini büyük bir değişime

sürüklemiştir. Etkileri büyük ölçüde Saray ve çevresinde görülen bu değişim, halk ile saray arasında kültür farkı oluşmasına ve devlet tarafından destek göremeyen makam müziği sanatçıları yeni arayışlara mecbur bırakmıştır. Batılılaşma döneminde başlayan ve günümüze dek devam eden, batı kültürünü üstün görme düşüncesi, sahip olunan geleneksel kültürel değerlere zarar vermiş ve bu değerlerin bir sonraki nesle sağlıklı bir şekilde aktarılmasını zorlaştırmıştır.

KAYNAKÇA

Alimdar, S. (2012). *XIX. Yüzyıldan İtibaren Osmanlı Devleti'nde Batı Müziğini Benimsenmesi ve Toplumsal Sonuçları.*(Yüksek Lisan Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

And, M,(1982).*Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı: Ankara.

Beşirli, M. (1999). Osmanlı'da Modernleşme ve Aydınlar 1789-1908. *Dini Araştırmalar*, 2 (5) , 131-157.

Baydar, E.K.(2011).19.Yüzyıl Padişahlarının Müzik Politikalarından Kesitler. *YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*,4/1 (92-111).

Çolakoğlu, G. (2014). 19. Yüzyıl Batılılaşma Hareketlerinin Osmanlı Türk Müziğine Yansımaları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*,18/1(31-50).

Gündoğdu, A.(2016). *Osmanlı-Türk Müzik Kültüründe Avrupa Müziği'nin Yaygınlaşması Süreci Ve Levanten Müzikçiler.*(Yüksek Lisans Tezi).Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Türkiye.

Kuloğlu, Ü. Ve Gülmemed, S.(2009). *Osmanlı Müzik Kültürü*. T.C Turizm Bakanlığı Kültür Portalı Projesi.

Kaptan,Volkan.,Kaptan, M. (2019).Cumhuriyet Dönemi Ve Öncesi Batılılaşma Hareketlerinin Türk Müziğine Etkileri.*İdil Sanat Ve Dil Dergisi*,58(810-823).

Karahasanoğlu, S.(2013) *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Şahin, R.(2019). Sanayi Devrimi Osmanlı İmparatorluğu'nda Neden Başlamadı?

Business,Economics and Management Research Journal,1-16.

Taş, Kemaleddin.(2002).Tanzimat Ve Batılılaşma Hareketlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım,

İlahiyat Fakültesi Dergisi,7(87-94).

Yıldız, G.(2013) *Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

<https://islamansiklopedisi.org.tr>, *Batılılaşma*, Erişim tarihi: 14.4.2020.